

KRPANOVA
KOBILA

Študija o gledališču.

Žareč nedeljski popoldan. Vse dvorišče, s peskom posuto in visoko ograjeno, je bilo še v solncu. Zadaj na verandi, za stopnjico višji od dvorišča, so se gnetli ljudje v soparni senci. Vse mize so bile tam zasedene; kmalu pa so se polnile tudi dolge vrste miz na dvorišču. Večji del občinstva so bile ženske; delavke in služkinje. Kljub vročini so bili vsi obrazi veseli in polni življenja. Žarko so se svetile neokusne pisane bluže, svetile so se velike umetne rože na staromodnih klobukih. Tudi otrok je bilo veliko; kričali so in se podili med mizami. Natakarji v obnošenih, mastnih suknhah, z umazanimi ovratniki in umazanimi servijetami so begali od mize do mize, potni, zasopli.

V ozadju dvorišča je stal dolg in ozek oder, skoraj meter visok, s sivo platneno streho pokrit in brez zastora. Na tleh je ležala zaprašena, na robeh razcefrana preproga; če je stopil igralec s

težkim korakom, če je pokleknil v strastni ljubezni, ali če se je zgrudil ubit, se je vzdignil iz nje oblak prahu. Ob odru je stala lesena koliba, velikemu vaškemu stranišču podobna. Na vegastih durih je bil nabit papir in na papirju je bilo zapisano: „Garderoba za igralce“. Na odru ob kulisi je slonel zelo malomarno mlad fant v posvalkani obleki in zelo predrznim, pobalinskim obrazom; v roki je držal zvonec, pred njim na tleh je ležala harmonika. Duri v garderobo so se odpirale in zapirale: prikazala se je debela ženska v rdeči obleki, z razgaljenim vratom in napudranim obrazom. Za njeno ramo se je vzdignil koščen moški obraz, zlovoljen in zaspan.

Fant je pozvonil. Izza mize na verandi se je vzdignil plečat človek v starikastem fraku; premeril je dvorišče z dolgimi koraki, ozrl se je po mizah in je poskočil na oder. Po izpitem, sivkasto bledem obrazu, po frizuri in po sladko prijaznem pogledu je bil podoben brezposelnemu natakarku. Levo roko je položil na prsa, desno je pritisnil ob hlačni rob in se je poklonil globoko, tako da je pokazal plešo. Brez besed. Nato se je okrenil, šel je z umerjenim korakom in resnim obrazom preko odra in se je napotil v garderobo. Bil je pač direktor. Fant je pogledal za njim, nasmejal se je pobalinsko in je pozvonil vdruči. Takoj se je odprla garderoba nastežaj in prikazali so se ljudje, čudno oblečeni — v pisane cunje, kakor jih prodajajo starinarji za predpust. Na ženskah se je vse bleščalo od pisanih trakov, rdečih bluz in predpasnikov, od zlatih

ovratnic in zapestnic; moški so imeli majhne klobučke z velikanskimi peresi, telovnike s srebrnimi gumbi, zelene suknjice, petelinje hlače, naga kolena in zelene nogavice. Občinstvo je uganilo takoj, da je to kmečka nošnja in veselo, odkritosrčno ploskanje se je razleglo po dvorišču od ograje do ograje. Že so se gnetli na cesti ljudje, fantje so plezali na ograjo in so strmeli z velikimi radovednimi očmi.

Najprej tragedija. Nikjer ni ohranjena stara grška tradicija tako natanko kakor na predmestnih odrih, na tistih zapuščenih vrtilih in dvoriščih, kjer si je bila postavila narodna umetnost svoj šator. Žalost najprej in potem tolažba, veselje in ples. Tako si oddahne prestrašeno srce, dobi opore za klaverno sedanost in upanje v bodočnost.

Kolikor se spominjam, je bila tista tragična pantomima zelo viharna, polna globokih konfliktov, krvavih spletk in pretresljivih katastrof. Zdelo se mi je, da je stvar preveč krvoločna in da bi Hamlet ne bil zadovoljen z njo. Toda spoznal sem kmalu svojo zmoto in ves osramočen sem se zavedal svojega pokvarjenega okusa. „Bolehav sem od trudno-blelih misli.“ Zakaj občinstvo je ploskalo, žareli so obrazi, od tragičnega sočutja so bile solzne strmeče oči.

Nastopili so v tragediji različni ljudje: tiho-
tapci, divji lovci, žendarmi, kmetje, nastopil je celo neki vitez ali kaj, s svojim spremstvom. Najbolj pošteni in ljubezni občinstva vredni so bili seveda

tihotapci in divji lovci. Poglavar tihotapcev je bil, kakor drugače ne more biti še izza Karla Moora časov, mlad in lep fant, ki ga je bilo življenja neprijazno valovje vrglo na prod. In zaljubljen je bil. Srečno, kakor tudi ne more biti drugače. To se je videlo takoj v prvem prizoru. Ampak avtor se ni ukvarjal veliko z ljubeznijo; objem, poljub in takoj so pričeli streljati. Ne vem več natanko, zakaj. Nekdo se je zgrudil in so ga odnesli. Nato se je vrnil iz garderobe, oblečen kakor žendarm; to se pravi, na dolgi suknji je imel svetle gumbe, še večje pero na klobuku, na rami pa puško. In streljali so dalje. Oče je streljal na hčerko, poglavar na očeta, žendarmi na poglavarja, tihotapci na žendarme in vitez s svojim spremstvom na vse ostale. Lep in pretresljiv je bil konec. Vse mrtvo, tiho. Sredi odra, med mnogimi trupli, leži poglavar, smrtno ranjen. Črni kodri pokrivajo blede čelo, desnica se krčevito oklepa puške, levica pa počiva na rami — nje! Ona kleči pred njim, globoko sklonjena, bujni, svetli lasje ji lijo na rame, na prsi. Tudi ona je blede. „Še en poljub, moj dragi — a ne v slovo!“ In ko pada njegova glava, ko umirajo njegove velike oči, poseže njena roka za bluzo, vzame svetlo bodalce in —

No, kaj bi pravil; genljivo je bilo! Navdušeni vzkliki, burno ploskanje, solze v marsikaterih očeh. Ljudje v pisanih oblekah, ležeči vse križem po odru, so nenadoma vstali, stopili so v vrsto in so se poklonili. Tudi poglavar je vstal in se je

poklonil s trudnim nasmeškom. Nato so se napotili v garderobo, zasopli, potni, neblago dišeči. Fant je sédel na stopnjice ob odru, vzel je harmoniko in je zagodel. Od mize do mize je hodila debela, neuljudna ženska z bradavico na nosu in je pobirala novce.

Nato humor. Prikazal se je na odru direktor sam v visokem belem cilindru, haveloku in svetlih kariranih hlačah. Za njim je prišel harlekin v zelo širokem, belem in rdečepikastem dominu. Gospodar in hlapec. Harlekin je bil namreč hlapec. Prileten je že bil, skoraj sključen, z neumnim, vsakdanjim obrazom in s plahimi, vodenimi očmi. Od začetka sem mislil, da ni nič smešnega na tem človeku; pa sem se motil, zakaj komaj je stopil na oder, se je razlegel glasen krohot od ograje do ograje. In smejal se je tudi harlekin sam; tisti ubogi, neumni, z moko na debelo potreseni obraz se je režal široko in tiste vodene oči so buljile v občinstvo pol plaho in pol zadovoljno. Komaj se je zasmel, se ozrl, mu je priletela krepka klofuta; sklonil je glavo in se je režal dalje, oči so gledale prav tako plaho in zadovoljno. Spet klofuta. Gromko ploskanje, viharen krohot. Smehljaj se je celo direktor sam in je udaril tretjokrat. Na vsak način je bil to jako dober harlekin. Komedija se je šele pričela. Harlekin je nosil gospodarjev fotografični aparat; gospodar bi rad fotografiral; harlekin pa nikakor ni mogel postaviti palic, zmirom mu je spodletelo in aparat je ležal na tleh. To je bila komedija.

Tleskalo je neprestano, padalo, tleskalo. Ne vem, kako se je stvar končala, ali toliko je gotovo, da je bilo vse lepo in kratkočasno. Še med kulisami, ko se je napravljal z odra, je dobil harlekin klofuto in se je opotekel v garderobo. Direktor se je s prijaznim nasmehom poklonil ter se napotil za njim. Fant je zagodel.

To je bil humor, za nazadnje pa je bilo treba še naslade. Široko se je zarežal fant ob odru, bolj nego kdaj je bil pobalinski njegov obraz. Sedel je na stopnjicah in je godel razposajeno poskočnico.

Napol so se odprle duri garderobe in pristopicala, priskakljala je drobna suhotna ženka. Oblečena je bila v zelo kratko, pisano, čipkasto krilce, vrat je bil globoko razgaljen, tudi roke so bile gole; na drobni glavi se je vzdigala velikanska frizura. Obraz je bil majhen, suh, na debelo našminkan in z moko potresen; obrvi so bile pobarvane, karminasto pobarvane so bile tudi tanke ustnice. Stopicala je, skakljala in priskakljala na oder. Na verandi so moški vstali, zleknili so vratove in se muzali zadovoljno. Ženska se je poklonila nalahko, brcnila je z nogo in je pritisnila roke na prsa. To je bilo zelo lepo. Ali ko se je poklonila, so se pokazale ostre kosti pod vratom, pokazale so se tudi žile na rokah; rdeča komolca sta bila jako špičasta in nič manj špičaste niso bile rame. Veselo je zagodel fant in ženska je vzdignila noge. Kaj bi rekel? Prijetno so plavale roke po zraku, noge so bile tu, tam, prevračale so se čudovito

in so brcale, da je bilo človeka sram. Pobalin je naposled prenehal in v tistem hipu je stala ženska mirno sredi odra, noge nekoliko krive, zasopla in potna; solnce je prav tedaj prisijalo preko strehe in ji je sijalo na suhi obraz; tenek curek potu ji je tekel preko lica in se je mešal s šminko in pudrom. Nasmehnila se je in tedaj se je pokazalo, da v zgornji čeljusti ni imela vseh zob. Moški so ploskali z debelimi rokami in ženska se je poklonila, na karminaste ustnice je pritisnila prste in razprostrla roke. Fant je zagodel . . .

Solnce je žgalo in zatoхло je bilo na dvorišču kakor v zakajeni kavarni. Natakarji so sopli naglas; pot jim je lil od čela. Obrazi so goreli od vročine, od pijanosti in od razkošja. Pobalinski se je režal fant na stopnjicah in je godel neprestano; ženska je plesala . . .

Kako je bilo dalje, ne vem. Najbrž zmirom spet od začetka: tragedija, gluma, ples . . . Še od daleč sem slišal navdušeno gromko ploskanje in vesele vzklike.

Šel sem po široki cesti in sem prišel do majhnega, zaprašenega parka z nizkim, od solnca ožganim drevjem. Ob parku je bil nasut, Bog vedi čemu, velik kup ilovice in okoli kupa se je gnetlo veliko število otrok. „Kaj pa je, fant?“ — „Teater!“ mi odgovori bosonožec, pogleda me komaj postrani in strmi z izbuljenimi očmi na oder. Oder je bil namreč tisti kup ilovice. Tam je stalo troje fantov, kuštravih pobalinov z bosimi, umazanimi nogami

in hlačami do kolen. Lesene meče so imeli v rokah in so si stali nasproti z razgretimi obrazi in bleščočimi očmi. Enemu izmed njih je curljal od čela tanek rdeč curek; ni se obrisal in najbrž tudi čutil ni. Iluzija, samoprevara se je umikala resnični strasti, na odru in pod njim. Dogovorjeni program je bil pozabljen, kri je bušila v glavo, oči so vzplamtele. „Udari! Bij!“ . . .

Da, to je bila resnica, to je bila strast, je bilo življenje! Ne tisto otročje, pomehkuženo igrankanje s strastjo, ne tista zlagana vzburjenost, ki se izpremeni naposled v sladko razpoloženost: „Saj ni nič!“ Krvi dajte, resnične krvi! . . .

O ti pomehkuženi čas! Kje ste že gladijatorji? Zatajevati je treba žival, ki bi tako rada grizla; tako rada bi pila kri in limonade ji dajejo! Samo še v naši nedolžni mladini, samo še v nepokvarjenem srcu našega preprostega naroda živi natura in resnica. O, učite se od njih, da ni sramota sneti masko z obraza, usehlega od poželenja, in duhati vročo kri. „Bodite kakor otroci!“

Šel sem dalje in na misel mi je prišel Maeterlinck. Bog vedi, zakaj ravno Maeterlinck, ampak tako mi je bilo, da bi se zasmel naglas.

Z lepim in koristnim naukom v srcu sem šel po svojih potih.

Govékar in Govékarji.

I.

Med mnogopomembnimi znamenji, živimi simboli, ki jih poraja čas po svoji podobi, sebi v slavo in sramoto, se je pojavila Krpanova kobila. Zdaj stoji v zgodovini slovenske kulture kakor Prešernov spomenik.

Dogodek je bil zelo ponižen, med dnevnimi noticami šepetaje razglašen; in če ga je lahko-miselni svet slišal, je pozabil nanj. V šentpeterskem predmestju so venčali Krpanovo kobilo, ko se je vračala iz gledališča; triumfator se je zibal v hlev, simbol pa je ostal na cesti in smrdi še zmirom.

Pravijo, da je bila vse le šala; ampak če je v vsaki šali polna mera resnobe in resnice: tako polna ni bila nikoli, kakor v tistem veselem navdušenju.

Govékar je bil spravil na oder ime Martina Krpana. Napisal je satiro; ker je nerodno pisati satire o slovenskih stvareh in ljudeh, je naperil sulico na ministre cesarja Janeza; toda Govékar, satira in cesar Janez so postranske reči, potopljene v mogočno senco kobile. Najlepšo dramo bi bil lahko napisal Govékar, brusil najfinejše besede,

krepko snoval in spretno grmadil silne efekte — v šentpeterskem predmestju bi venčali kobilo.

Mnogoteri nespametni ljudje očitajo Govékarju (tudi jaz sem bil nespameten in sem mu očital), da vedoma izrablja inštinkte šentpeterskega predmestja, slovenski kulturi na kvar in oviro. In vodstvu slovenskega gledališča očitajo tisti nespametni ljudje, da ravna brez razuma, brez cilja in smotra in da se lovi za inštinkti šentpeterskega predmestja kakor pijanec za klobukom. To so pač nespametni ljudje, ki ne vedo, da je šentpetersko predmestje zelo veliko, da sega od Drave do Adrije. In nadalje tudi ne vedo, da slovensko gledališče ne stoji v puštinji, temveč da je del živega telesa; del se ne sme razvijati hitreje in ne drugače, kakor se razvija telo; slovensko gledališče mora ostati za zdaj pod kobilo; vsak višji razvitek bi bil nezdrav, razvit del bi kvaril simetrijo telesa — in kdo bi privoščil svojemu narodu elefantiazo?

Nekoč, pred leti, so igrali Ibsenove „Strahove“. Gledališče je bilo natlačeno. Intendanca se je grabila za lase in je nameravala odstopiti še tisti večer, ker je sumničila šentpetersko predmestje, da je navdušeno za kulturo in da hrepeni po lepih užitkih. Ampak strah je bil prazen. Ljuti so bežali ljudje na mračno cesto: „Kakšni strahovi so to? Kje so bele cunje? Kje je britof?“ In intendanca ni odstopila.

Pred par leti so uprizorili „Pot okoli zemlje“ in intendant je hodil po Ljubljani z žarkosolnčnim

obrazom: „Ampak naš slon! Kakšen slon! Takega slona še ni bilo!“ In slon je zmagal.

Lani pa so venčali Krpanovo kobilu.

Zatorej je treba zapisati: Govékar ne izrablja ničesar, ne škoduje nikomur, temveč je samo v skrbeh, da ne dobi naš narod elefantiaze; takisto dela intendantca . . .

Čemu o gledališču? Čemu samó o tem, ki je komaj mezinec telesa? Kaj pa je z venčano kobilu v politiki? Kaj pa je s tisto v literaturi? Kaj s tisto, največjo in najbolj venčano, s tisto v družabnem življenju, ki je mati vseh drugih?

Resnično: zgrabi paglavca za lase, ali pa mu stopi na nogo — zmirom bo zakričal pri ustih. O nobeni slovenski stvari ni mogoče pisati, da bi se ne zadel človek ob vse drugo in ob narod sam; začni moliti Očenaš in takoj boš imel na jeziku Češčena-marijo. Dotakni se tega telesa, kjer hočeš, povsod bo obtičal prst ob gnojni buški, v studencu vseh bolečin, v kulturni laži.

Ah, da bi bila vsaj kulturna laž! Ampak tukaj ni kulturne laži, temveč je laž o kulturi in še satirik ne ve, kaj bi s to lažjó! Kultura je mati tisočerih laži in satirik, ki jih sovraži, jih je vesel, kakor je kladvo veselo nakla. Kjer pa ni matere, tam ni hčeri; nekdo se je zlagal, da imamo kulturo, in zdaj se vleče ta laž brez konca ter je izvor velikih zmot, nesreč in krivic. Če bi se tisti človek ne bil zlagal in bi res imeli kulturo in bi kljub temu venčali Krpanovo kobilu, tedaj bi bilo besedičenje

o umetnosti in kulturnem zavodu samo navadna kulturna laž, kakor so kulturna laž „literarni večeri“ v dunajskih gledališčih. Tam bi se začela satira; neha pa se satira, kjer se začne laž o kulturi. Če pride spodoben človek in sede za mojo mizo in mi vzame servjeto s kolen in se usekne vanjo, mu jako zamerim; čisto nič pa ne zamerim rodoljubu z dežele, če stori takisto, in tudi ne, če govori zraven o kulturi in o slovanski vzajemnosti; kaj bi z njim?

Nekoč, pred davnimi leti, je nekdo pisal dolge članke o „kulturnem zavodu“, o slovenskem gledališču. Seveda je bila takrat stvar taka, kakor je zdaj, ampak beseda je bila lepa in je ostala. Neki član intendance je celo razumel, kaj beseda pomeni; in že dolgo ni več član intendance. Tista beseda je ena izmed najlepših narodnih svetinj; komaj se človek prestopi med feljtoni, se spotakne obnjo. Življenje ima kakor dihur; devetkrat jo lahko ubiješ in takoj se ti zasmije v obraz. Devetkrat lahko venčajo Krpanovo kobilu in deseti dan ti zaluči feljtonist kulturni zavod na glavo . . .

Bodi oprezen, človek, bodi oprezen in tih! Zakaj mnogo je naših kulturnih zavodov, mnogo jih je, in če ti prileti na glavo eden, prileti drugi za njim.

Jaz ne maram tega . . . Mislim, da bi začeli od začetka. Spoglejmo se, pozdravimo se prijazno in brez jeze; tistega fanta, ki je lagal o naši kulturi, pustimo, kjer je: naj sam opravi s svojo vestjo.

In recimo: kulture ni, kakor je ni bilo, torej ni kulturnih zavodov in jih ni treba, tudi laži ni več in svobodno si lahko smejemo v obraz!

Kar se gledališča tiče, bi ga lahko spremeni-
nili v cirkus; zadnjič sem videl dresirane pse —
zelo kratkočasni so bili in šentpetersko predmestje
bi bilo očarano. Na prazne police v fasadi bi bilo
treba postaviti Krpanovo kobilu; na obe strani:
zaradi simetrije.

II.

Odprle so se torej duri in osuplim očem se
je pokazala veličastna perspektiva.

Res je, da igrajo v našem gledališču buda-
losti in da je naš, Bog se usmili, kulturni zavod
pokobiljen in pokrjavljen, ampak občinstvo ni zrelo
za življenjsko dramo.

Res je, da je smél človek, ki odreka našemu
narodu kulturo, ampak naš narod ni kulturen, za-
vrača tujinsko negacijo, kritiko življenja, ki je bila
zmirom vsebina in namen umetnosti.

Res je, da imamo odlično mlado umetnost,
toda naš narod je nezrel za umetnost in vrhutega
siromašen, zato naj poberejo umetniki šila in kopita
ter se spravijo na tuje, kakor sinovi propalega kmeta.

Res je nazadnje, da naš narod zavrača umet-
nost zaradi umetnosti same — to je naš l'art pour
l'art — in da gre skromni Slovenec po dnevnem
napornem delu v gledališče namesto v gostilno
samó zato, ker je ceneje.

Kdo je napisal te stavke? Jaz jih nisem napisal. Na čisto drugi njivi se je porodila njih genialna hinavščina. Ne še toliko genialna kakor genljiva. „Rad bi, saj vem, kako bi bilo treba — ampak naš narod!“ . . . In solza na licu.

Tako, recimo, hodi Govekar po Ljubljani in išče, kaj bi dramtiziral. Kdor bi ga videl, bi si mislil: „To je postaven človek, ki se redi in nič ne misli.“ Ne, Govekar plaka. On plaka, da je na šentpeterskem predmestju bolj popularen nego Shakespeare in Ibsen. Tolike nesebičnosti še nisem doživel nikoli, razen oni dan, ko sem gledal prodajalca konjine, ki je bridko jokal pred svojim mnogoštevilnim občinstvom: „O, ljudje božji, kako se mi smilite, da si ne morete privoščiti boljšega!“ In je prodajal dalje.

Krivično je, da imenujem baš Govekarja. On dramtizira s krvavečim srcem, ne zato, ker nima svojih idej, temveč zato, ker je tipus. Legijon je Govekarjev; res je, da ne dramtizirajo vsi, toda Govekarji so vendar. Ne pasejo se le na enem polju; po vsi domovini jih mrgoli in največ je tistih, ki hodijo v politiko na pašo. Vsi so junaki dvojnega prepričanja. S solzami v očeh mi tožijo Govekarji: „Lepa stvar je prepričanje, lepa stvar je ideal — ampak ljudje so neizobraženi, zahtevajo budalosti na odru, v knjigi in na shodu in jaz imam družino!“ Navaden Govekar, kakor jih hodi brez števila po naših ulicah, sedi z menoj v gostilnici, sreča me na cesti in nabere obraz v bridkostne

gube: „Res je, prav imaš; v gnojnici živimo!“ In kaj napravi poštenjak drugo jutro, ko je svoje ideale prespal? „Ne, nimaš prav! Ne mi, rodoljubi, mi nismo vodniki občinstva; občinstvo je naš vodnik in ker je občinstvo neumno, smo neumni tudi mi!“ Tako govori Govekar namreč samo v javnosti; to je njegovo drugo prepričanje, ki je namenjeno za „ljudi“. Ni ga sram pred ljudmi; pred menoj bi ga bilo sram.

*

Velika zmota leži v tem dvojnem prepričanju in v zmoti leži groba žalitev naroda. Vsi Govekarji, od prvega do zadnjega, podcenjujejo narod in precenjujejo sebe. Razkrojili so narod v dva natanko ločena dela: v narod, ki ni zrel za kulturo, in v Govekarje, ki trpe strahovito ob tej nekulturi in ji zategadelj služijo. Nikoli ti ne poreče Govekar v literaturi: „Po mojih mislih je ta roman slabo zasnovan, nerodno pisan —“; v politiki: „Po mojih mislih nimaš prav in tvoje nehanje je brezkoristno —“; in v umetnosti: „Po mojih mislih tvoje delo ni umotvor!“ — Ne, Govekar poreče: „Tvoj roman je imenitno delo, ampak za narod ni; prav imaš, ampak za tvoje ideje ni zrel naš narod; tvoje delo je umotvor, ampak kaj bo naš narod z umetnostjo?“

To se pravi: Jaz, Govekar, stojim visoko nad svojim narodom, vem natanko, česa bi bilo treba in kako bi moralo biti. In kljub temu, da to vem, ne storim, česar bi bilo treba, ne trudim se, da bi vzdignil narod k sebi, temveč lezem sam v naj-

globlje njegove luže, zatajujem z udanim srcem svoje prepričanje in sem na ta prijetni način svojega rodoljubja mučenik, kjerkoli me človek zgrabi. Siromak se je zmotil. Ni treba, da bi on vlekel narod v svoje višave, temveč hudó je treba, da se vzdigne iz svoje lene, gnile, po neizobraženosti smrdeče samozadovoljnosti do višine svojega naroda.

Tako so se vzdignili Jurčič, Kersnik, Trdina, Levstik, Tavčar; in narod, ki je stal nad njimi, jih je sprejel z obema rokama.

*

In kolika bojazljivost, kolika strahopetnost leži v tistem dvojnem prepričanju! Človek, ki ima v svojem srcu le žarek umetniškega inštinkta, in posebno še človek, ki ima v svojem srcu le žarek ljubezni do svojega naroda, bo delal zmirom brez strahu, kakor mu ukazujeta umetniški inštinkt in ljubezen. Brez strahu in brez obzira, tudi brez čustva, da kaj „žrtvuje“ svojemu prepričanju; zato bo tako delal, ker ne more drugače. Govekar in njegova pasma pa more tako in more tudi drugače. To so ljudje, ki nimajo v svojem srcu ne umetniškega inštinkta in ne druge ljubezni, nego mogočno in globoko ljubezen do samega sebe. V politiki se ta pasma navadno ne pridruži nobeni stranki; če se pridruži, tedaj je čisto gotovo „zmerna frakcija“, to se pravi, ohrani si za hrbtom mostiček na drugi breg. Njih geslo je: „Res je, ampak!“

Na tem bregu je „res“, na onem „ampak“, po sredi pa jadra zmerni poštenjak in se redi. Njegova cula je polna raznovrstnih prepričanj, njegovo pa ni nobeno. — V literaturi so iznašli ti globokoumni Govekarji „zmerno moderno“. „Jaz sicer z vsem srcem simpatiziram z moderno, ampak!“ Ne vem, če Govekar še zmirom misli (njegova pasma misli še zmirom), da je izraz „moderna“ sinonim za svinjarjenje. Pa nič ne dé, če tako misli, zakaj še v tem slučaju bo razodel svojo naturo in bo rekel: „Do kolen grem, dalj pa ne; vse kar je prav!“ Ta prijetna pasma, ki živi, dasi nekoliko okusnejša, tudi v drugih narodih, je pozdravila Maeterlincka, ko je napisal svoji ženi v prilog „Monno Vanno“, „Neprošenega gosta“ pa je zasmehovala, natanko tako, kakor je zasmehovala po ljubljanskih krčmah prve Zupančičeve pesmi. — Kako sodijo Govekarji o umetnosti, o tem ni treba, da bi govoril še posebej. Le to je treba zapisati: ta mnogoštevilna pasma je v prvi vrsti kriva, da slovenski narod ne pozna svoje umetnosti, niti imen ne svojih umetnikov.

Ti ljudje pravijo, da vedo natihoma, kako bi bilo treba in kam, toda — „narod neče“. O, narod hoče. Le Govekarji so leni, strahopetni in bojazljivi. Boje se dela, zato delujejo.

*

Dvojno prepričanje se imenuje po slovensko „delovanje“. Napiši pošteno kritiko o čemerkoli; mislil boš, da si storil koristno in rodoljubno delo, ki bo rodilo sadove. In se boš zmotil. Zakaj v tistem trenutku bo vstal v tem ali v onem kotu ta ali oni Govekar in te bo ogovoril ves razžaljen: „Manj besed, gospod, in več delovanja!“ — Tudi jaz sem delal, že veliko sem delal in časih sem vesel, če se ozrem po svoji njivi. Delal sem, deloval nisem. Zakaj bil sem, kar ni bil še nikoli in noben Govekar: bil sem umetnik. In ljubil sem svoj narod, ki ga še nobeden Govekar ni ljubil. Govekarji ne morejo ljubiti naroda, za tako ljubezen ni prostora v njih praktičnem srcu; zato so rodoljubi. Ne ljubijo ga, temveč delujejo za narod.

In zdaj bi rad vedel, enkrat za vselej, kaj pomeni beseda „delovanje“. Razodeni mi, Tebanec! Služil sem kulturi svojega naroda z vso svojo močjo; to ni bilo delovanje. Ti, mnogovedni Tebanec, si oviral to kulturo, kolikor so pač zmogle tvoje slabotne roke. Ali je bilo to delovanje in kaj je delovanje?

Govekar se nasmehne in mi odgovori po angleško:

Business!

*

Tako je. In zdaj je razjasnjen fenomen, da še noben rodoljub, ki je deloval za svoj narod, ni trpel zanj. Vsaj jaz doslej še nisem videl take sorte čudaka in bi bil zelo vesel, če bi ga srečal.

Govekar sicer trpi, zato, ker mora neprestano pre-
magovati svoje nagnenje in prepričanje, ampak to
trpljenje je bolj notranje.

*

Moje opravilo ni, da bi se prerekal z vsakim
posameznim Govekarjem, ki ga srečam na cesti;
pač pa je moje opravilo, da pokažem tipus, da raz-
odenem njegovo naturo, odkrijem njegov izvor,
preiščem njegove življenjske šege in navade, skratka,
da ga v podobi naše kulture postavim v tisti kot,
v katerega sodi. To pa je naloga umetnika; ne
more biti drugega, nego vsebina umotvora . . . In
čudno je, da še ni prišel človek, ki bi zgrabil
Govekarja na cesti ter ga kratkomalo dramatiziral.

Dobro meni! Kaj zato, če pride mimo moje
zgradbe kužek, zazeha v solnce in vzdigne nogo!
Za rezultat se ne menim veliko, kužka simboliziram
brez usmiljenja ter ga postavim krščansko stilizi-
ranega v svojo lepo zbirko, ki bo sčasoma precej
popolen arhiv malovredne dobe.

Dvojna resnica.

I.

Meglen, pust, do smrti žalosten dan; ali je še dan, ali se je že nagnil mrak? V senco in meglo se gubé sive, objokane hiše; težki, mokri vzduh je poln zlovолnosti in neprijetnih spominov, in človeku je pri srcu tako tesno, kakor da še nikoli ni videl solnca. Potrt je in malodušen; kakor nelepe, od blata oškropljene, nerodne živali kobalijo misli po megleni cesti, kobalijo v kolobarju brez smotra. Ne lepega spomina, ne vesele želje več in spomni se človek naposled na slovensko umetnost in njen križevi pot . . .

Postal sem pred izložbo; med papirjem in knjigami stoji neokusen, pozlačen okvir in v okviru je podoba. Slika tihe, otožne pokrajine; dvoje brez, v mraku samujočih. Tudi njemu, ki je bil ugledal te breze, ni bilo veselo pri srcu — ne lepih spominov, ne ponosne želje več. Tako zgodaj . . .

Ljudje so hodili mimo in nihče se ni ustavil; pust in vlažen je bil večer, pusti so bili obrazi. Breze so samevale kakor sredi tihe pokrajine; in zdelo se mi je, da bi vztrepetale v strahu, če bi se ozrlo nanje neprijazno oko.

V izložbi, v steklu, sem ugledal obraz. Častitljiv obraz z lepo dolgo brado in tudi v njegovem smehljaju je bilo kakor tiho sočutje, je bila mehka otožnost.

„Kako Vam je pogodi?“ me je nagovoril gospod svetnik s prijaznim glasom. Odgovoril sem, kakor se spodobi, da moja sodba ni merodajna, da pa se mi zdi slika, če gospod svetnik dovoli, pošten umotvor in umetnik uvaževanja vreden človek.

Izmed mnogoterih čednosti, ki krase gospoda svetnika, je treba še posebej imenovati njegovo ljudomilost. Z mano, nevrednim človekom, govori tako naravnost, brez vsake ošabnosti, skoraj bi rekel prijateljski, kakor z najbolj zaslužnim prvoboriteljem. Nekoliko tesno mi je bilo vselej ob tej mehki prijaznosti; kakor je sram človeka, ko sprejme nezaslužen dar. Čutim se tako majhnega in ničvrednega, tako prazno in brezpomembno se mi zdi moje življenje, kadar povešam plahe in osramočene oči pred obrazom moža, ki ne pišejo časopisi o njem nikoli drugače, nego o „diki naroda, prezaslužnem, požrtvovalnem“ itd. Skril bi se tedaj v temno vežo in bi se na tihem razjokal. Kam te vodi trnjeva steza? Kdaj, o kdaj boš dika naroda? . . . Toda ne obupaj, vzdigni oči in zgleduj se po njem, za njim nameri svoje korake in kmalu bodo zasijale zasluge dalekovidno na tvojih prsih! . . .

Gospod svetnik me je potrkal po rami.

„Resnično, lepa reč! Ampak čemu, prašam Vas, čemu?“

In še bolj bridkosten je bil njegov smehljaj. „Da, čemu?“ je odgovarjal sam, ko sem molčal plah. „Vselej me zaboli srce, kadar se pojavi mlad umetnik, nadebuden fant. Prav tako se mi zdi, kakor da bi se mlado neumno dekletce napotilo v svet; — čez leto in dan se vrne pokvarjeno in umrje v zaničevanju. Čemu se je napotila v svet? Doma naj bi molzla krave . . . To so tiste neumne sanje! Kaj je treba fantu, ki je mlad in zdrav, da bi sanjaril in se ukvarjal z umetnostjo? Delal naj bi — toliko je koristnih poklicev na svetu!“

S prijaznim pogledom me je povabil ljudomili gospod svetnik in tako sem šel, visoke družbe vesel, ob njegovi levi strani po večernih ulicah mimo ljudi, ki so pozdravljali spoštljivo; sladko mi je bilo, zakaj tudi name je padel žarek časti — kakor obseva v jaslicah glorijska Izveličarjeva tudi nevredne pastirce . . . Tisti večer je bila čudna mehkoča v srcu svetnikovem; tudi velike ljudi, samosvoje, zmagovite značaje obide časih žensko-plah občutek, da se sklonijo k pritlikavcem ter odgrnejo skrito rano.

„Saj veste, gospod, da sem velik prijatelj umetnosti —“

Vedel sem, o!

„— in da poznam ter uvažujem njen pomen za narodovo življenje in njegovo kulturo. Zato sem vesel in ponosen, da se tako krepko razvija naša mlada umetnost. Prijetno je govoriti ob slovesnih prilikah: Tudi mi, narod zaničevan, siromašen, tudi

mi imamo svojo kulturo, kulturo samosevko, ne od višjih oblasti umetno izgojeno. Ponosno si lahko udarimo na prsa: Tudi mi — in tako dalje! Toda to, gospod, to je teorija!“

„O blagorodje, gospod svetnik!“ sem vzkliknil ves žalosten.

„Teorija, drugega nič! . . . Dvoje resnic razločujemo, gospod: javno in domačo. Mladi ste še in tako ste si časih morda mislili, da lažejo navdušeni govorniki, da lažejo časopisi vsi po vrsti, da je vse javno življenje, kakor se kaže v besedah in dejanjih, velika laž. Zmotili ste se, zakaj to ni laž, to je — javna resnica. Kaj še niste slišali govornika? Kako trepeče njegov glas, kako plaka — vriska! Kako se svetijo njegove oči v svetem ognju, kako žare njegova lica! In za komedijanstvo naš narod nima daru; videli ste v gledališču. Ne laž — javna resnica! . . . Kaj mislite, da bi mogel govoriti v veliki družbi, ob slovesnem večeru, kakor govorim zdaj z Vami? Čisto drugačne bi bile moje besede, nocoj govorjenim naravnost nasprotne. Ali tudi tiste besede bi prišle naravnost iz srca in bi segale v srce. Mirno živita druga ob drugi, domača in javna resnica; nikoli si ne prideta navzkriž, in prav je tako! Zdaj govorim z Vami; pridružil bi se nama tretji prijatelj in mislim, da bi ostali še zmirom pri domači resnici; komaj pa bi prišel četrti, bi se mahoma, skoraj čudežno, izpremenile naše misli, pozabili bi popolnoma, kar smo govorili pred trenutkom. Kakor da se nas je doteknila

čarovna palica — Bog vedi kako, nenadoma stojimo sredi prostrane pokrajine in vsenaokoli drugega nič, nego — javna resnica. In kar je najbolj čudno: prav nič se ne zavedamo, da smo bili preskočili zelo znaten jarek; stojimo sredi tiste pokrajine, kakor da smo stali tam od starodavnih časov, zato da ostanemo na vekov veke. Tako je, gospod!“

Glava mi je klonila v ovratnik; mraz mi je bilo. Iz sive megle so lili na cesto zmirom gostejši mrakovi; nenadoma se je zasvetilo tam gori, iz tihega poslopja je pogledalo veliko svetlo oko in se je začudilo. Gospod svetnik je zavzdihnil.

„Ah, žalostno je! kajti človek ne ostane zmirom na rodovitnem polju javne resnice . . . Kaj nisva govorila o umetnosti? Glejte, to je javna resnica: čast, ponos, kultura, napredek — i. t. d. Veliko je lepih besed in če jih razvrstite z umetno roko, se porodi jako navdušen govor, jako prijeten članek. Bodite uverjeni, porodi se iz resničnega ognja in ljudje čutijo ta resnični ogenj in verjamejo. Zakaj bi ne verjeli? Javna resnica je, ali resnica je naposled vendarle . . .“

Njegovo, drugače tako hladno oko je pogledalo sanjavo. Kam je pogledalo? Ali je zakoprnelo v teminah malodušnosti po solncu one prostrane pokrajine, kjer puhte iz rosne prsti tenke meglice lepih besed in friziranih čustev? Ali je seglo morda še dalje, še globlje — do tistih duri, ki počiva za njimi mladost, tako nedolžna in tako občudovanja vredna v svojih pestrih lažeh, zani-

čujoča dvom, brodeča preko mlak v višine? . . . Nagnil sem glavo in sem stopal s tihimi, obzirnimi koraki, da bi ne motil njegovih samotnih misli. Toda povrnil se je pogled z dolge poti, nasmešek je vztrepetal na ustnicah.

„In vendar, gospod, kako lepo in koristno je to urejeno! Človek je lahko navdušen in zdvojen, sentimentalen in ciničen, vesel in žalosten, vse po vrsti, brez prehoda in brez povoda, pa mu nihče ne more očitati hinavstva. Govoril sem sinoči, — da, gospod, še sinoči sem govoril in v mehki čustev so se mi solzile oči — da smo stopili s krepkim korakom v prednjo vrsto kulturnih narodov, da so minili časi naše sramote, ko smo sklonili glavo, če nam je kdo pljunil v obraz: Pokaži, kaj si ustvaril, nato zahtevaj svoje pravice; dokaži, da je tvoje polje rodovitno in vredno semena! . . . In zdaj: — Obrodilo je naše polje, pridite in pogledajte, kako se ziblje v solncu zlato naše klasje! . . . Tako sem govoril in, gospod, ali mi morete očitati, da sem lagal?“

„Ne, ne, gospod svetnik, blagorodje!“ sem vzkliknil navdušen in stisnil bi mu bil roko, če bi ne bilo nedostojno. On svetnik in jaz poet!

„No, glejte, — lagal se nisem, pa vendar ni bila resnica, kar sem govoril. Vsaj zdajle, v tem trenutku, ko sva sama, ne čutim v srcu te resnice . . . O, gospod, če ni zlagana tista navdušenost, je pa vsaj pregrešna. Le popolnoma barbarski človek brez srca in brez sočutja bi se mogel

navduševati ob napredku naše umetnosti. In jaz sem človek mehak in usmiljen . . . Naš narod napreduje, ali kako drago plačuje sproti svoj napredek! Naša umetnost gre svojo ponosno pot proti solncu — da se tako izrazim —, ampak ta pot je pokrita s trupli! . . .“

V samotni ulici je bilo in gospod svetnik je izvlekel iz suknje robec in si je obrisal orošeni nanosnik. Tudi meni so se zasolzile oči. Gospod svetnik pa je bil krepak značaj in govoril je dalje s hladnim, že čisto mirnim glasom.

„Ovladala me je bila sentimentalnost; oprostite mi, zgodi se redkokdaj . . . Po pravici rečeno — čemu pa se ukvarjajo ti ljudje, umetniki in poetje, s stvarmi, ki jih ne rabi živa duša? Kdo jim je bil zapovedal, da naj pojo, da naj klešejo kamen, mažejo platno? . . . Narod? Briga se narod zanje! Slavec poje in tudi kos — ali ta dva ne zahtevata, da bi ju narod redil . . . Velikokrat sem že premišljeval, kako prijetno bi bilo, če bi umetniki ne bili ljudje, temveč nekaki stroji, ki bi jih ne bilo treba ne mazati, ne popravljati in ki bi proizvajali neprestano, nam na veselje . . . Tako bi človek ne imel težke vesti . . .“

Strmel sem in ves prestrašen sem bil.

„Da, gospod, to je domača resnica in ono, kar sem prej govoril, je bila javna; kakor bi se izrazil nemški prirodoznanec: Feld- und Wiesenwahrheit . . . Naš narod je ubožen, umetnost je zanj luksuz, ki si ga ne more privoščiti. Kar storite,

kar še nameravate, pomislite zraven zmirom, da je naš narod ubožen . . .“

Bog vedi, kakšna predrznost me je bila obšla in prašal sem pohlevno :

„Gospod svetnik, blagorodje, kaj ni to tudi . . . javna resnica?“

„Ne“, je odgovoril nakratko. „To je domača in javna resnica, eden tistih redkih slučajev, ko se človek ob najboljši volji ne more lagati . . . Ubožen je naš narod; in zdaj pomislite na tisto veliko število mladih, idealnih ljudi, ki ponujajo svojemu narodu svojega uma in srca sadove, darove, ki jih narod ne mara, ker so predragi zanj! Ali se Vam ne smilijo ti mladi ljudje, umirajoči z grenkobo v srcu? Ali se Vam ne smili narod sam, ki leži na njegovem siromaštvu še prokletstvo nehvaležnosti? O tragika! . . .“

Tresel se mu je glas, meni pa je bilo, da bi zaplakal.

„O tragika! Berač sprejemlje dar od berača. ‚Ne, bratec!‘ se brani. ‚Kaj se mučiš, da bi mi napravil to veselje? Škoduješ si grozno, meni pa ne pomagaš čisto nič. Res, prav nič nisem potreben tega veselja. Napravi mi rajši par novih škornjev; plačam ti jih pošteno in obadva bodeva zadovoljna!‘ . . . Tako se brani ubožni narod; umetnik pa ne posluša nič, tudi poet ne, in seje rože, kjer bi bilo bolj potrebno zelje. Žal je človeku, ko gleda tako nespametno početje, žal mu je teh blagih ljudi. Delovanje za narod, za kulturo nje-

govo, za povzdigo takorekoč njegovega duševnega nivoáa . . . hm . . . lepe reči . . . ob slovesnih večerih. Kar se mene tiče, spoštujem bolj tisto delovanje za narod, ki koristi obenem tudi človeku samemu. Takih pametnih delavcev, gospod, je mnogo . . . hm . . .“

Že je bila noč, hladna, žalostna; kakor za gostim zagrinjalom so gorele svetilke ob ulici.

„Kaj bi ne stopili malo k meni? Sam sem zdajle, pred večerjo, in dolgčas bi mi bilo, posebno če bi se spominjal na tiste samotne breze v izložbi. Tam prezeba umetnost, ubožni narod hodi mimo, ne ozre se na nedosegljivi dar . . .“

Stopil sem z njim; vodil me je v sobo, ki se mi je zdela bogato opremljena. Poet, doma na cesti, nisem sedel še nikoli na tako mehkem naslanjaču. Sédel sem prav na rob in sem pokrill kolena s klobukom. Moje oči pa so se ozirale spoštljivo po sobi, ozirale só se in so se čudile. Tam na steni . . . tam na drugi . . . bogati okviri; v okvirih . . . da, v okvirih . . . Gospod svetnik se je nasmehnil narahlo, prav narahlo, nasmešek se je širil polagoma, že so vztrepotali brki.

„Zakaj ste povesili oči, gospod? Ej, zakaj ste povesili oči?“

Nisem jih povzdignil; jecal sem.

„Kako lepe bi bile tiste breze v tem bogatem okviru, gospod svetnik, blagorodje . . . kako bi jim bilo gorko . . .“

Zdaj so se smejale tudi njegove oči.

„Ne, ne, gospod . . . naš narod je ubožen . . .“

In nenadoma se je zasmel naglas, tresla se mu je lepa brada in snel si je nanosnik, da bi mu ne padel na mizo.

„Naš narod je ubožen, gospod, ne prepirajte se z resnico! Kaj naj bi dal v tiste bogate okvire, ko je naš narod ubožen, presiromašen, da bi podaril kos kruha umetnosti? Ali naj bijem v obraz resnici in naj kupim tiste samotne breze? Kako bi me pogledali ljudje, kako bi me pogledal narod! Ne, gospod, ne morem! Usojeno mi je, da kupujem tiskane podobe po kroni . . . zakaj naš narod je ubožen . . . In kje bi ostala potem tista lepa, poetična tragika?“

Vesel je bil gospod svetnik in se je smejal, da so mu tekle solze po licih. Nato je vstal in me je potrkal po rami.

„Tudi Vi, gospod, tudi Vi boste še nekoč . . . kujon . . .“

Jaz pa sem šel po meglenih, vlažnih ulicah in kakor sem šel, oči uprte v tla, poln tihih, težkih misli, so me vodili koraki naravnost do svetle izložbe, do samujočih brez. Nikogar ni bilo več mimo; na steklu so se nabirale kaplje in so podrkavale v dolgih curkih navzdol. Kakor za meglo sem videl breze, kakor v veliki daljavi; tam so samevale in mraz jim je bilo . . .

Vztrepetal sem in sem se ozrl; kakor da je stal nekdo za mano, šepetal ob moji rami.

„Tudi ti, tudi ti boš nekoč kujon!“ —

„Res, saj si še mlad!“ sem pomislil in sem šel po svoji pusti poti . . .

II.

Ne mislim pripovedovati zanimive zgodbe, niti opisati zanimivega človeka. Narobe, stvar je tako vsakdanja, kakor le mogoče in človek tako navaden, kakor jih hodi na stotine in tisoče po vseh potih in cestah naše domovine. In prav zato ker je stvar tako vsakdanja in človek tako navaden, hočem opisati dogodek, ki se mi je pripetil oni dan. Vem sicer, da je zanimivost najimenitnejša dolžnost pisatelja; ampak pregrešil sem se že tolikrat proti vsem pravilom, pisanim in sporočenim, da sem že takorekoč „izven zakona“ in da grešim z lažjo vestjo, kakor kdo drugi.

Sedim zadnjič v kavarni in premišljujem o tega življenja bridkosti; nenadoma me potreplje nekdo po rami in pozdravi me prijazen glas; pred mano stoji moj prijatelj Kuštrin. Elegantno je oblečen, nekoliko rejen, kar se mu jako poda; obraz, svetel in veder, razodeva zadovoljnost in veselo zaupanje v življenje.

Če se ne motim, sem že govoril nekoč o prijatelju Kuštrinu. Ali škoda ni, da ga opevam vdrugič; zakaj takrat še ni bil rejen in njegov obraz še ni razodeval tolike zadovoljnosti in tolikega zaupanja v življenje. Takrat so se mu še poznali sledovi tiste dobe, ko je z mano in z drugimi

prijatelji premišljeval o tega življenja bridkosti in ko je bil še vojak v svetem in velikem boju proti „kompaktni večini“. Tudi tisti prijatelji so zdaj že večjidel rejeni.

„No, prijatelj Cankar, Bog te živi! Kako? Kako?“

„Slabo, prijatelj Kuštrin, slabo, kakor zmirom. Kdor stoji pod kapom, je moker. Ti si se že naveličal. Kako se ti godi? Kaj je novega v domovini? Kaj počne Gangl? In kaj je s Haecklom?“

„Slabo se ti godi, meni pa se godi dobro in to je prav. Rad priznavam, da imaš veliko lepih čednosti, koristne čednosti pa nimaš nobene. In če misliš, da si naprednjak in revolucionar, se sila motiš, kajti ni ga večjega nazadnjaka od tebe. Kjer smo bili pred desetimi leti, tam si ostal, medtem ko smo mi, ki nas zmerjaš s filistejci, napredovali. Ostal si sam in če je še kdo drugi ostal poleg tebe, tedaj je, Boga mi, prav tako suh, kakor ti. Kaj se nikoli ne boš spametoval?“

„Rad bi se spametoval, toda povej mi, kako bi to storil!“

„Z besedami ti ne morem pomagati, pač pa z lepim vzgledom in ta vzgled sedi pred tabo in si pali cigareto. Pomisli malo in se spominjaj, kakšen je bil tvoj zvesti prijatelj Kuštrin v tisti lepi dobi, ko smo vojevali ramo ob rami sveti boj proti kompaktni večini. No? In poglej me zdaj! Mir se je naselil v mojo dušo in zredil sem se. To prijetno stanje je imenoval Hermann Bahr „Ab-

geklärtheit“. In mnogo nas je zdaj, ki smo „abgeklärt“. Ti pa morda misliš, ne, čisto natanko vem, da tako misliš, da smo zatajili svojo mladost in svoje prepričanje.“

„Tako mislim.“

„Vraga smo zatajili! Ves stari katekizem od začetka do konca imamo še v glavi, izbrisali nismo niti besede in čas, ki je bogat in rojeva nove misli kakor senožet novo travo, nam je dal še novih vzrokov za boj in nove uporne moči.“

„Zakaj ne delate po svojih mislih?“

„Kaj si neumen? Seveda si neumen. Zdaj pa te nekaj prašam: ali si že slišal kdaj besedo o dvojnem prepričanju?“

„Velikokrat.“

„In pljunil si, kadar si jo slišal. Mi vsi smo pljuvali takrat, neprestano smo pljuvali. Zdaj ne pljujemo več.“

„Nič več?“

„Ne. To je novica, ki ti jo sporočam iz domovine: dvojno prepričanje je rehabilitirano; sedlo je za mizo med druge čednosti in se redi. Po pravici: ali zapaziš kako spremembo na meni? Poleg masti namreč. Tako: ali se ti zdi, da sem kaj izgubil, eno uho morda, ali eno oko, ali kos nosu? Da sem drugače pohabljen? Pokveka, ki je ni radost pogledati? Nestvor, ki je sebi v sramoto in ljudem v pohujšanje?“

„Nič takega ne zapazim.“

„Seveda ne. In pomisli, ta lepi, rejeni, veseli, zadovoljni, ugledni, priljubljeni in spoštovani človek, ki sedi pred tabo, ima dvojno prepričanje.“

„Da ga ima, ni čudno; čudno je, da je povedal.“

„Saj sem ti rekel, da je rehabilitirano! Pojdi danes na cesto in razglasi: ‚Jaz imam dvojno prepričanje!‘ — ‚Kaj pa kričiš, ti poreče sosed, ‚saj ga imam jaz tudi!‘ — Ne moreš si misliti, kako se je ta čednost razširila. In po pravici! Lepo se da izhajati z njo na svetu: poglej me!“

„Ne razumem; čemu rabiš dvojno prepričanje? Slek bi bil staro ter oblekel novo.“

„Kaj? Ali me hočeš žaliti? Da bi prodal svoje prepričanje? Da bi ga zatajil? Menjal? Nikdar! Kot značajan človek živim in kot značajan človek umrjem! Brez prepričanja človek ne more in ne sme živeti in kolikor več jih ima, toliko boljše je.“

„Šališ se.“

„Nič se ne šalim. Prijatelj Cankar, moje revolucionarno prepričanje je prav tako iskreno kakor tvoje; moje oči vidijo vso žalost sedanjosti in ves obup prihodnosti prav tako natanko kakor tvoje; moj razum sodi prav tako pravično in strogo kakor tvoj; moje srce je prav tako potrto kakor tvoje in nič manj ne sovražim kompaktne večine kakor ti.“

„In vendar si v njeni službi.“

„Kaj bom v tvoji? Kompaktna večina ve dobro, kako mislim o nji in vendar me ima rada. Sovražim jo, ker je kompaktna večina in spoštujem jo, spet zato, ker je kompaktna večina. Ali razumeš?“

„Ne.“

„Torej grobo: jaz vem, da je moj gospodar kanalja, ampak če bi ne bil kanalja, bi mi ne dajal kruha in ker mi daje kruh, ni kanalja.“

„Zamotano prepričanje.“

„Zamotano je res, ampak slovenski narod je duhovit. Ali bi rad, da ti povem nekaj veselega? Vsa domovina je že polna novih idej; vsi, kolikor jih poznam, so prepričani, da po starih potih ne moremo več dalje; prevrat v srcih in glavah, ki čakaš nanj, se je v resnici že izvršil.“

„Še enkrat mi razodeni evangelij; prevelika je moja radost.“

„Ampak vsi so prepričani, da se tiste ideje nikoli ne bodo uresničile in da pojdemo po starih potih dalje.“

„Torej: da in ne!“

„Zdaj si razumel, hvala Bogu. Tako je! Prej so rekli: da ali ne; zdaj pravimo: da in ne. To, glej, je dvojno prepričanje! V gostilni in kavarni eno, v javnosti in v življenju drugo. Vse po potrebi. Treba je, da živi duša in treba je, da živi telo. Jaz sovražim kompaktno večino in se redim; ti jo tudi sovražiš in ne boš nikoli debel. Jaz vem, da je vse, kar delam, ničevno in časih celo škod-

ljivo; to je moje prepričanje; in vendar delam s prepričanjem, z drugim namreč, in živim prijetno. Ti pa misliš, da je tvoje delo nekaj vredno in časih celo koristno; in ker imaš eno samo prepričanje, ne živiš prijetno. Kdo si je bil izbral boljši del?“

„Ti si si ga bil izbral!“

„Tako je! — Čas hiti; zbogom, prijatelj!“

„Zbogom!“ —

Ta malo pomembni razgovor v kavarni je vse, kar sem nameraval povedati. Morda bo kdo dvomil o njegovi resničnosti; ampak Boga mi, da sem izpremenil komaj besedo!

Prešeren.

I.

Bral sem zgodovino Prešernovega spomenika in se nisem čudil; videl sem osnutek in njegovega stvarnika in sem se čudil prav tako malo; slišal sem iz daljave špektakel slovesnih pesmi in imenitnih govorov — bridkost je bila v mojem srcu, zakaj verzi so bili slabi; drugače je pa bilo vse po pravici in v redu in čudil se nisem nič.

Kako lepo in čisto se razodevajo vse skrite čednosti naroda v vsaki njegovi kretnji! Zamahne, izpregovori besedo in glej: zasveti se v veliki luči natura njegova, tako da bi je najimenitnejši satirik boljše ne obžaril. Zame, ki sem len in ki imam s svojimi skrbmi dovolj opravila, je to zelo koristno in ne pride mi na misel, da bi zabavljal. Sam si je spisal narod čedno satiro ter ji je postavil spomenik na Marijinem trgu; treba je samo, da to oznanimo, drugače pa nimamo, hvala Bogu, nobenega dela; satirikov rabi narod prav tako malo kakor kiparjev, in kar se mene tiče, se bom vrnil na lirično poprišče.

Pred štirimi leti sem nameraval siromak napisati zabavljico o naši kulturni žalosti, o življenju

in nehanju umetnikov in posebno o tisti trobojno pisani lupini narodovi, ki je našega trpljenja začetek. Napisal sem to stvar in jo dal celó natisniti, ponesrečila pa se mi je tako, da se Bogu usmili. Kakšna zabavljica je to, če zadene tako malo, da jo narod par let pozneje pretvori v resnico ter neskončno prekosi slabotnega satirika slabotno fantazijo? Pisal sem, da so sodili jezikoslovci o načrtih za spomenik pesniku ter sem opomnil, kako lepo znamenje je za našo kulturo, da sodi že Nace iz Razora o nebeških zvezdah. „Zapisano je, da se brigaj krojač za svoje kopito, čevljar za svoj vatel, ribič za svoj čopič in slikar za svoje mreže“ je rekel Capuletov sluga in je mislil, da je napravil dovtip, pa ga ni; in tudi jaz sem korenito obsedel s svojimi jezikoslovci. Prešernovega spomenika še abecedarji niso sodili, temveč gospodjě, ki jih po pravici spoštuje ves narod, ki pa imajo z umetnostjo — blagor jim! — prav tako malo opravila kakor z jezikoslovjem. Ampak čemu bi govoril o sodnikih? Naj bi bil presojal načrte kdorkoli; osebe, mnenja, razsodnost, pamet, umetnost — same postranske reči! Od začetka ni bilo mogoče, da bi bil stavil Prešernu spomenik kdo drugi kakor Zajec in précej bom povedal, zakaj ni bilo mogoče.

Ali bi bilo živi duši na Slovenskem prišlo kdaj na misel, da bi naročil slavnostno pesem Prešernu in ne Koseskemu, Zupančiču in ne Ganglu? Sliko Jakopiču, kip Bernerkerju? Ne! Svoji k svojim! Zajec, najmanj osebni, najpuščobnejši in (to je be-

se) najponižnejši slovenski kipar je bil rojen in poklican, da ustvari spomenik — ne Prešernu, temveč tistemu licu, ki nam ga kaže narod v tej žalostni dobi. Čemu skrbi in preglavice, jeza, prerekanje in hude besede? Zgodilo se je, kar je bilo treba, da se je zgodilo. V tisti svoji ponesrečeni satiri sem pripovedoval nadalje, da je dobil nagrado za načrt spomenika mlad kipar, ki je bil umetnik, naročilo pa da je prejel nekdo, ki je bil tudi kipar, pa ne umetnik. Vso krivdo sem zvrnil na „jezikoslovce“ in sem jim napravil s tem veliko krivico. Tisti neumetnik je bil poklican, da ustvari spomenik, zato ker je bil po svoji brezosebnosti, po praznoti svoje duše in dolgočasnosti svojih misli najbolj soroden svojim delodajalcem in času, v katerem je živel. Vsaka knjiga, slika in vsak kip je spomenik dobe. Zato bi bilo protinaturno, da bi se vzdignil iz te klavrne dobe veličasten monument, in strahoma vprašam: kaj bi bilo, da nismo imeli Zajca? Pravijo, da je bil Zajčev osnutek med vsemi sedmerimi prav zares najboljši in da so gospodje prisiljeni kupili edino suho kravo, prignano na semenj. Ampak to so same prazne besede; doživeli smo že take reči, prijatelji, da lahko modro zapišemo: če bi bilo poslalo svoje osnutke sedmero Rodinov, spomenik bi bil stavil Zajec. Resnica je, da imamo, kolikor jih jaz poznam, vsaj dvoje kiparjev, ki sta umetnika: Berneker in Peruzzi; ampak Prešerna je napravil Zajec in Zajec dela zdaj Vego in bo delal Bleiweisa in bo delal Andrejčkovega

Jožeta, in kadar Zajca več ne bo, bo nastalo zajčevstvo ter bo delalo spomenike sebi in svojemu narodu, po petnajst metrov visoke.

Imenoval sem Peruzziya in sem rekel, da je umetnik. Napravil je za cesarjev spomenik osnutek, ki se mu je hudo ponesrečil — in glej, takoj je dobil naročilo, Berneker pa je preklinjal svoj talent. Ampak, o Peruzzi, tvoja pot drži navzgor in kolikor višje boš stal, toliko manj bo naročil in z bridkostjo se boš spominjal na tiste čase, ko ti je zmota dodelila dopadajenje narodovo. Stal boš v kotu, ko bo obiral Zajec kosti velike slave. Pozajči se!

„Govorilo se je že o novem natečaju“, pravi Zajec sam in tista govornica je bila v celi dolgi komediji edino pametna; zategadelj je ostala samo govornica. Poleg nerazsodnosti, poleg nevednosti v umetniških stvareh je bilo namreč nujno potreba, da se je razodela ob tej ugodni priliki tudi ponižujoča odvisnost in nesamostojnost Zajca in njegovih gospodarjev; drugače bi spomenik ne bil popoln. Zajec je delal kakor krojaški vajenec; mojstri in „kseli“ so stali za njim in celo vatel je zapel svojo pesem ob priliki „novega natečaja“. Mojster pa sam ni vedel, kako bi s frakom, in tako je sklical na kup vse sosede, ki so majali z glavo in kimali in govorili in hvalili in grajali, dokler ni bil frak skrpan na tako čudežen način, da natakar ne vé, ali ima škrice spredaj ali zadaj. Komu večja zamera, učencu ali mojstrom? Od poštenega de-

lavca, ki ni umetnik, bi bilo nespametno zahtevati originalnosti in idej; od ljudi, ki ne marajo ne originalnosti, ne idej in ki sovražijo oboje, bi bilo nespametno zahtevati, da bi iskali teh stvari. Torej nikomur zamere. Ampak čemu je bilo treba, da se je vlekla komedija na Dunaj in da so razkazovali svetu naše uboštvo? Kaj pa briga Hellmerja in Kundmanna naša neumnost? Nazadnje bosta morda res mislila, da imamo na Slovenskem same estetike tiste vrste, ki so letali po Dunaju, in namesto umetnikov same krojaške učence. Jaz mislim, da naj ostanejo take reči med nami, ki se poznamo. Zunaj naj zastopa našo umetnost Berneker, doma Zajec; tako je vse v redu, čast je rešena in neumnost tudi.

Lepa in velika je bila misel, da se postavi Prešernu spomenik, ki bi bil spomenik narodove ljubezni. Toda . . . za veliko misel je vodil boj Črtomir in je oblekel kuto; Brdavsca je premagal Krpan in je postal koncesioniran kontrabandar. Kar se je rodilo kdaj velikega, je umrlo smešno smrt; iz spomenika narodove ljubezni je postal nenadoma spomenik klavrne dobe.

II.

Minilo je. Govori so utihnili, na radost trudnih poslušalcev, visoko v noč je strmela brezoblična, črna masa, ob vznožju so veneli venci; mesto je

dremalo, zmerom bolj zaspano so gorele svetilke; na tlaku so se oglasili časih težki, omahujoči koraki zakasnelega rodoljuba v črni suknji in belih rokavicah, tuintam je bruhnil iz krčme krik in krohot.

Po samotnih Prešernovih ulicah je stopalo počasi dvoje gospodov proti Marijinemu trgu. Tisti, ki je hodil na desni strani, je bil visok in precej rejen, oblečen je bil v staromodno črno sukngo, na glavi je imel visok cilinder s širokimi, privihanimi krajci; na blatnih in opršenih čevljih se mu je poznalo, da je bil preromal dolgo pot. Njegov obraz, nekoliko zabuhel in postaren, je bil popolnoma obrit; male, sive oči so gledale resno; izpod cilindra so se mu usipali na rame dolgi, že zelo osiveli lasje. Stopal je visoko vzravnano in se je oziral po trgu. Njegov tovariš je bil skoro za glavo manjši od njega. Hodil je zelo živahno, z drobnimi, capljajočimi koraki in zibal je v taktu čokati život; oblečen je bil precej slabo, suknja mu je bila prekratka in tudi hlače so mu bile prekratke in preozke. V obraz je bil podoben svojemu tovarišu, samo da je nosil kratko, svetlo bradico in zelo košate brke; liča pa so mu bila prav tako polna in sivozagorela in tudi njegove oči so bile majhne in sive in so gledale resno. Mehki, zelo širokokrajni klobuk, ki je visel na strani in odkrival visoko čelo, je razodeval starega študenta.

„Tam je, gospod!“

Študent je iztegnil roko in je pokazal na Marijin trg.

Postala sta; visoko pred njima je strmela v noč ogromna, brezoblična masa.

„Bog se usmili!“ je vzdihnil gospod in je prekrižal roke na prsih. Študentu pa se je zasvetil obraz in tresla se mu je lepa, svetla bradica.

„Bodi že kakorkoli!“ je vzkliknil. „Vse, kar je zraven nelepega in neprijetnega, je le grda senca lepega telesa. Če mi prinese otrok šopek velega, nedišečega listja, ga sprejemem radosten, ker sprejemem njegovo ljubezen. Jaz vem, o gospod, kaj vam žali srce. Toda pozabimo zmote, neresnične komedije, prazne besede; in kar ostane, je odkritosrčna narodova hvaležnost in njen spomenik. Če vidim svojo ljubico v neokusni obleki in s komedijantsko frizuro, mi je sicer globoko žal, toda moj objem ne bo nič manj iskren in nič manj gorek moj poljub. Naposled pa mi nikar ne zamerite te velike smelosti: kar je doživel Schiller v obili meri, tudi vas ne more raniti, ki vam je bilo dodeljeno v tako skromni merici.“

„Modre so vaše besede, o prijatelj“, je odgovoril gospod. „Ampak vaša radost je moja žalost, in kar vam je razjasnilo obraz, ga je meni zatemnilo. Ne žalijo me komedije, ne prazne besede in ne zmote; za mojih časov so bile vse te čednosti prav tako razširjene v našem narodu kakor dandanes, ali pa še v obilnejši meri. Otrok je sicer okusil palico večkrat, nego je bilo treba, ampak, naturam expellas furca, in tako dalje; in palica tudi ni najboljša mati. Da je češčenje, ki ga izka-

zujejo mojemu imenu in spominu, še večje in še bolj odkritosrčno, ne mogel bi ga biti od srca vesel. Zakaj, bratec moj po duši in trpljenju, nikoli nisem bil ponosen, kadar me je hvalil Miha Kastelic in tudi za hvaležnostjo Janeza Bleiweisa se nikoli nisem gonil.“

„Vendar je beseda resnična, da se bolj raduje Bog nad skesanim grešnikom nego nad devetindevetdeseterimi pravičniki. Niste marali Kastelčeve hvale, ne hvaležnosti Bleiweisove: glejte, zdaj so vam prinesli hvalo in hvaležnost na zlatem krožniku. Kakšna je bila naša zasluga, da smo vas častili in ljubili, ko smo sinovi in dediči Smoleta in Čopa? Našo ljubezen ste uživali kakor zaslužen kruh in nam samim je bila večja sladkost nego vam. Prijazen pogled sovražnika in tujca je bolj dragocen nego bratov poljub. Skromni plamenček, ki je gorel nekoč v srcih spoznavalcev, pa se je razgorel danes v velik plamen in gori že tudi v srcu Kastelca samega. Resničen je ta plamen in dvom bi bil neplemenit. Kolikor tudi je bilo nepotrebnih besed in druge navlake, na dnu srca je ljubezen in je zvenela prijetno celo iz nerodnih besed. To, mislim, je velik dobiček in veliko plačilo za vse trpljenje; Koseski je mrtev, vi pa ste zmagali; vse drugo je brez vrednosti in pomena, ne žali nas in ne radosti; prišel je čas vstajenja, ki je moral priti, in to je dobro.“

„Ne vem, prijatelj, če ravnate pametno, da se ne ozirate na postranske zmote, na nepotrebne

besede in na vso drugo komedijantsko navlako; morda bi se prav iz teh stvari dala spoznati globoka resnica. Ali ostaniva pri jedru, pri ljubezni! Tudi za mojih časov so častili Vodnika in so mu peli hvalo; seveda so pozabili zraven Linharta, ki je pisal lepšo slovenščino, in Japlja, ki je delal boljše verze, če so bili še tako pobožni. Častili so Vodnika odkritosrčno in ljubili so ga brez hinavščine, kakor je zaslužil. Toda ob istem času so ljubili in v isti sapi so častili Koseskega; isti ljudje, ki sem jim bil pijanec in prismojenec. In zdaj pomislite, kako čudno mi je bilo pri srcu, ko sem slišal danes to slovesno gospodo in sem ji videl v obraz: prav nič se niso izpremenili, ne v besedi ne v mislih, tudi ne v pogledu in izrazu. Slišal sem Janeza Bleiweisa, bral sem slavnostno pesem Kastelčevo, med črno množico sem ugledal celo solidneža in poštenega gospoda Scheuchenstuela in Kopitar je poslal pozdrav. Edina razlika je bila, da so slavili to pot mene in ne Vodnika. Ne dvomim o njih ljubezni, ker pravite, da bi bil dvom neplemenit. Toda njih ljubezen, ki je resnična, ni izlita name in na moje pesmi; sama zase živi, sama vase je zaljubljena in zgleduje se nad svojo velikostjo in genljivostjo. Razumeli me boste bolj natanko, če vam rečem, da ljubijo bolj moj spomenik nego mene. Komu izmed njih sem bil kdaj tako drag, da bi ga izpreletela sladkost ob samem mojem imenu, da bi vzel ob težki uri v roko mojo knjigo in je ne vrgel v stran? Kdo izmed njih me je

spoznal (zakaj ljubezen je mati spoznanja) in je ugledal z globoko radostjo, da je moja knjiga le moja beseda in da je sramežljiva beseda le senca človeka, njegovih misli in njegovega resničnega pomena, in da je zategadelj moja knjiga le motto mojega življenja in le ime mene samega? Morda so res zaljubili moje pesmi; morda so res pogledali v jezero in so videli lepe, sinje valove; svetlih gradov in zelenih poljan na dnu pa niso videli. Kako bi me mogli ljubiti s tako ljubeznijo, da bi je bil vesel? Brali ste velikokrat, kako ravnajo z mojim življenjem, z mojim telesom; brali ste in ste spoznali, da jih je sram tistega, ki ga ljubijo. Skrivajo, kar bi morali oznanjati naglas, opravičujejo, kar bi morali opevati. Strah jih je mojega trpljenja, ker je večno; zato ga ne marajo gledati ter pojo rajši slavo breztelesnemu rodoljubu ter mu stavijo spomenik. — Žal mi je, prijatelj, če sem vas užalil; zato pojdiva dalje.“

„Če ni resnica njih govorjenje in nehanje, če je vse le zunanji blesk, le gesta in komedija, tedaj mislim in sem uverjen, da tudi ta debeli in težki plašč ne visi na palici, temveč da zakriva slutnjo resnice, nezavedno in nezadovoljno spoznanje ter željo po opravičenju. Pogledali so v jezero in niso videli svetlih gradov, toda zaslutili so jih. In tudi te slutnje bi bil vesel in bi jim bil hvaležen zanjo.“

„Res“, je odgovoril gospod, „slutnja se razodeva v tem slovesnem nehanju, kakor se je raz-

odevala некоč v njih sovraštvu. In kakor sem jim bil hvaležen za njih zasmeh, tako sem jim hvaležen za češčenje; zakaj izvor je isti, le voda je drugačna.“

Napotila sta se preko Frančiškanskega mostu; gospod je postal in se je ozrl na tiho Ljubljano, na temne hiše, iz vode strmeče. Študent je videl, kam so se zagledale, kam so zasanjale njegove oči.

„Bral sem некоč“, je izpregovoril študent, „kako je pameten in duhovit gospod razlagal, da Julija takorekoč ni bila živo bitje, temveč le podoba in simbol vaših idealov, in da je bila vaša ljubezen le gorko koprnenje iz te žalostne doline realnosti — nič drugega torej nego ljubezen klavrnega klativiteza do nikoli ugledane, visoko češčene Dulcineje. Kakor je bila ta misel duhovita, tako je bila pretirana: in vendar se mi zdi, da je veliko resnice na dnu. Tisti pametni gospod je slutil morda vso resnico, toda zapletel se je v lastno duhovitost, ni poklical Julije od mrtvih, kar je nameraval, nego jo je šele dodobrega pokopal. Meni je bilo lažje spoznati resnico, zakaj poznal sem Angelo in tudi Almo sem poznal. Vse so živele, ženske so bile od mesa in krvi; da bi tako ne bile.“

„Res se je bil zmotil tisti duhoviti gospod, ampak samo toliko, da je povedal četrtingo resnice namesto cele. Nekateri drugi gospodje pa so

se potrudili in so povedali še ostale tri četrtinke. Vsaka povest zase je neresnična, ampak vse skupaj, pametno združene in zlite v pravo posodo, so čista resnica. Nekdo je dejal, da sem hodil za Julijo, ker je bila bogata. Nekdo drugi je prisegal, da je bila grda in da so jo napravili lepo šele moji verzi, ter ji očita, da je bila premajhna, prešibka, bahata in da je govorila nemško. Nekdo je celo zvedel, da je nikoli nisem videl ter da nikoli nisem govoril besede z njo in da so torej vse moje besede gola izmišljava, iz Petrarka porojena. Veliko pa je tudi tistih, ki mi zamerijo, da sem prepeval Juliji genljive podoknice, ko bi bil moral pestovati. O, lepa je bila Julija, in bogata, in aristokratska, in tudi nemško je govorila! Toda moja ljubezen se ni rodila iz njene lepote, ne iz njenega bogastva in tudi ne iz njenih aristokratskih manir, dasi so mi bile vse te čednosti zelo pogodi; pogodi mi je bilo celo, da je govorila nemško, in ljubil bi jo bil morda nekoliko manj, da je bila navdušena Kranjica. Tam, iz Chrobathove pisarne, tam iz temne izbe, kjer je kričal otrok in me je uklepalo nase nizko življenje, iz ozkotnosti družbe, ki me je bil Bog obsodil mednjo, iz sramote dni, ki so jih drugi živeli in ki sem jih jaz trpeč gledal, iz koprnenja jetnika se je porodila moja ljubezen. Zato ni mogla objeti drugega nikogar nego Julijo. Ali bi koprnel v nadlogah delavnika po pestunji in krščenicu? In nihče drugi bi Julije ne bil mogel ljubiti. Zakaj nikomur ni bil delavnik tako dolg in

nihče si tako ni želel praznika kakor jaz. Kdor ni občutil, ne more sočutiti.“

„Občutil sem!“ je vzdihnil študent.

Krenila sta za vodo na Poljanski nasip, oba tiha, zamišljena v davne čase. Študent je pomislil na pota, ki jih je hodil tod, spomnil se je besed gospodovih in žalost ga je objela. Onkraj Šent-peterskega mostu, kraj vode, se je vzdignilo iz temne jesenske noči ogromno črno poslopje.

„Ali je tam?“ je vprašal gospod.

„Tam je mrtvašnica!“ je odgovoril študent.

„Tako se mi je zdelo in sem jo spoznal, zakaj noben kraj ni tako zelo pripraven, da bi rodil Almo in Angelo. Svoj dom pogledajte in se zamislite v bridkost koprnenja in spoznali boste, kako resnična je bila moja ljubezen. Zamislite se in spoznali boste tudi, zakaj nisem bil vesel hvale in hvaležnosti, ki so mi jo bili prinesli na zlatem krožniku.“ Študent je povesil glavo.

„Videli ste njih obraze in njih besede ste slišali in morda vas je izpreletel nelep spomin. Toda povzdignite srce in hranite bridkost! Govorili ste o zmagi, ki je praznovala svoj praznik pred mojim spomenikom. Zmaga ni bila moja — kaj sem jaz, nadložen človek? — temveč bila je zmaga našega hrepenenja, tistega velikega življenja, ki šumi v bodočnost in ki nas je izvolilo za svojo posodo. Naša zmaga je večna, ob vsakem koraku nam prepeva svojo pesem, ne samo pred spomenikom. Bolj jasna je in bolj natanko jo spoznamo

v sovraštvu in preziranju nego v bojazljivem in v neodkritosrčnem poveličevanju. Tam, v tej hiši mrtvih in umirajočih, je naš spomenik, večji in imenitnejši nego oni na Marijinem trgu. In vendar je bilo že zaradi forme potreba, da se je vršila slovesnost tako slovesno, kakor se je vršila. Potrebno je bilo, da nam je prineslo svoj dolžni davek leno življenje, strmeče topo v nizka tla, in nič ne de, da se povrne zdaj z olajšanim srcem k vsakdanjemu opravilu in h Koseskemu, Bleiweisu in Vrazu. Ponižnost in udanost res ni zelo odkritosrčna, prav tako malo kakor češčenje in ljubezen in klobuk je bil snet le neradovoljno in zaradi spodobnosti, ampak dobro je le in pravično, da so, če je niso spoznali, vsaj zaslutili svojo dolžnost. Drugače tudi niso mogli, zakaj resnica terja neizprosno, kar ji sodi.“

„Koliko je tolažbe v tej neradovoljni, komaj zavedni hvaležnosti? Nisem vprašal zanjo, nikoli je nisem iskal in pogrešal bi jo z lahkim srcem. Druge cilje je gledalo naše koprnenje, v mrtvašnici porojeno. Ali jih doseže kdaj, ko jih ni doseglo, dokler je sijalo solnce?“

„Že jih je doseglo. Zakaj cilj je bil edini, da se iz koprnenja porodi koprnenje, še večje in silnejše in obsežnejše. Kar sem jaz slutil, to ste vi videli in bodo spoznali, ki pridejo za vami. Nihče ni postal, dokler ni dosegel cilja, in če jo hodimo z zatisnjenimi očmi, ne vodi naša pot nikamor drugam nego do velike zmage.“

„Kaj je torej trpljenje? Kaj je ponižanje, kaj vsa bridkost življenja? In kaj je naposled davek, ki ga prinašajo z neradovoljnim srcem, in kaj so vse zmote in komedije, ki jih gledajo naše začudene oči, kakor so jih gledale nocoj?“

„Kamenje na poti, trnje ob klancu.“

Čez Šentpeterski most sta zavila v samotno ulico.

„Kaj ne bi šla malo poslušat?“ je vprašal študent. „Poslednje napitnice še niso utihnile in kolikor kasnejše so, toliko bolj so kratkočasne; mogoče je celo, da so tudi bolj resnične ob tej polnočni uri?“

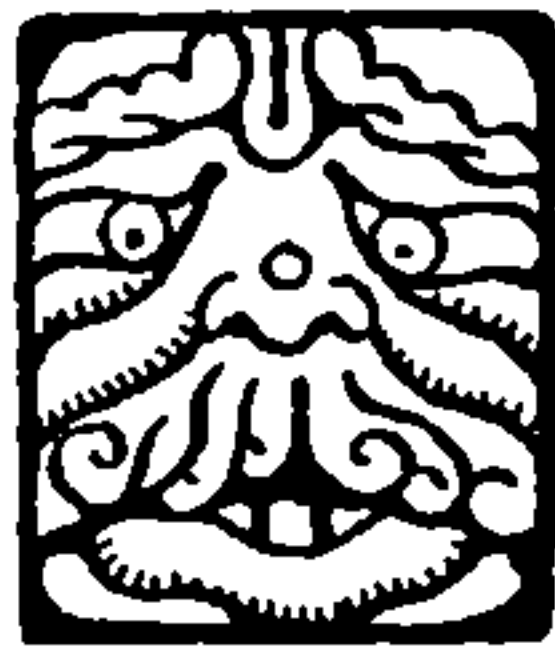
„Ni potreba; zdaj so že zdavnaj krenili na pot rodoljubja in domovinske navdušenosti in za Boga, ta pesem ni kratkočasna. Že vidim tistega poeta z lepo brado in umetno frizuro, z vihrajočo pentljo in v slovesni suknji, grmečega v gluha ušesa pogansko nerodne perijode, v cvičku namočene in po tobaku dišeče. Ozrite se tja, prijatelj, drugačna pesem se glasi od tam!“

Dospela sta do nizke krčme in študent je pogledal skozi okno. Mladi, golobrادي ljudje so sedeli za mizo, polito z vinom. Oči so se bleščale, čudne besede, otročje, predrzne in navdušene, so govorila usta.

„Teh ni bilo pred spomenikom, tudi slovesnosti niso praznovali!“ je izpregovoril gospod. „To so naši sinovi in dediči, prijatelj, nastopili so kameno pot, Bog jim bodi milosten!“

Svetla luč je zasijala skozi okno, pozdrav in blagoslov iz nebes; obrazi so se zasvetili, usta so umolknila, velika slutnja je izpreletela srca.

Prijatelja sta se napotila dalje, iz tesnih ulic na prostrano ljubljansko polje; pod svetlim, tihim jesenskim nebom sta segali njuni senci do obzorja, do belih gora.

Anastasius von Schiwitz.

Nepopisno navdušenje je vladalo po vsi strani domovini. Od vseh strani, iz vseh pokrajin naše mile Slovenije, od zelene Štajerske, od solnčne Goriške, od tužnega Korotana, s kršnega Krasa so prihiteli rodoljubi, da praznujejo veliki praznik, in ni treba omeniti še posebej, da so prišli v velikem številu tudi naši vrli Tržičani. Mesto je bilo slavnostno okrašeno; ni je bilo hiše, s katere bi ne plapolala trobojnica. Goste je sprejemala na kolodvoru ogromna množica z navdušenimi „Živio“-klici; z oken so se usipale nanje dišeče cvetke, naše zavedne gospe in gospodične so jih pozdravljale z robci, marsikatero oko je bilo orošeno. Natančno ob polu desetih se je razvrstil izprevod. Na čelu . . .

Ampak to bi bilo predolgo. Na kratko povedano: bil je dan, zapisan z zlatimi črkami v zgodovini našega naroda. Zakaj padla je zavesa od spomenika Anastasiusa von Schiwitza in narod je izpolnil svoj dolg; pozno sicer, kakor je žalibog navada, toda izpolnil ga je. Navdušenost je razodevala, da se je narod pač zavedal svoje svete dolžnosti; ali naš narod je ubožen in če bi nje-

govi hvaležnosti ne bilo stalo na poti njegovo siromaštvo, bi bil Anastasius von Schiwitz že zdavnaj imel spomenik in ne bil bi visok deset, temveč dvajset metrov in čez. Zlobni jeziki, ki po svojem poklicu in nagnjenosti glodajo ob najdragocenejših naših svetinjah, tudi te imenitne vseslovenske slavnosti in spomenika samega ne bodo pustili pri miru. Toda naše narodno ženstvo . . .

Ampak tudi to bi bilo predolgo. Najboljše je, da opišem takoj slavnostni komers ne zato, ker sem jaz sam igral tam precej važno ulogo, temveč zato, ker mislim, da se je razodel šele na komersu najširši in najgloblji pomen slovesnosti. In le ta globoki pomen sem hotel zapisati, poznim vnukom v izgled in spomin, v knjigo naše mlade, tako lepo cvetoče kulture. Vse zunanje lepote in imenitnosti sodijo na polje žurnalistike, jaz pa vsled svoje skromne spretnosti in svojega suhoparnega sloga, ki ne pozna patosa in veličine, nisem žurnalist.

Kako je sedel tam blagorodni gospod Martin Skočir, o! Njega samega so videle moje oči. Tam je sedel; na častnem mestu, čestit in češčen, je sedel Martin Skočir. Obraz okrogel, svetál, luč sama. In črna suknja, že samaobsebi spoštovanja in češčenja vredna; in drobna bela ovratnica, srebrno-bleščeča; in križec, zaslužni križec, o! Če še nikoli ni bil zaslužen zlati križec — kaj zlati križec? Dajte mu zlato runo, zlato runo mu dajte! Že sam obraz, okrogli, jasni, pošteni obraz, brez vseh

zaslug in lepih čednosti, bi bil zaslužil zlati križec in narodovo hvaležnost. Toda kje je pravica?

Njega samega so videle moje oči, vse drugo, vsa pisana množica, zbrana v svečano razsvetljeni dvorani, vsi dostojanstveniki in imenitniki, vsi umetniki in poetje, dà, tudi naši visoko zaslužni in delavni poslanci in celo cvet našega rodoljubnega ženstva — vse se je topilo pred mano v polprozorno, migljajočo meglo in le njega samega, Martina Skočirja, so gledale z občudovanjem in tihim češčenjem moje oči. Njega, ki je bil vse slovesnosti začetek, središče in vrhunec in ki se mu je ob tej uri klanjala hvaležna domovina.

Velika in težka je bila moja naloga tisti večer. Jaz sem slab govornik, dasi ne slabši, kakor kdo drugi. Lahko bi govoril, recimo, o političnem položaju: preberem uvodni članek, zabelim ga s par besedami o črnih bukvah kmečkega stanú (če govorim na vasi) in o reševanju obrtnikov (če govorim v mestu) in uspeh mi je zagotovljen. Ker nisem poslanec, bi žugal z obstrukcijo in ploskanje bi bilo veliko; če bi bil poslanec, bi govoril o spretni taktiki in ploskanje bi bilo prav tako veliko; ponoči bi se mi celo sanjalo, da sem državnik. Izobraženim slojem bi z uspehom predaval o literaturi in bi govoril o zdravi hrani za nepokvarjen narod; take reči imajo zmirom uspeh. Brez strahu tudi rečem, da bi lahko poučeval ljudstvo o darwinizmu in o Haecklovem monizmu; čemu pa sem se bil naročil na Meyerjev leksikon? In te stvari

so zdaj za naš narod zelo aktualne — vsa vprašanja so izginila in ostal je Haeckel. No, Bog z njim!

Ne gre se za Haeckla, temveč za Martina Skočirja, če mi je dovoljeno, da imenujem obadva v eni sapi. Kajti vprašanje si odgovarja samo: kdo si je pridobil za naš narod večjih zaslug, ali Haeckel, ali Martin Skočir? To je bila tisti večer moja velika in imenitna naloga: opisati zbranemu občinstvu, cvetu naroda, zasluge in čednosti Martina Skočirja. Kje je govornik v vseh pokrajinah naše prostrane in lepe domovine, ki bi ne vztrepetal ob tej dolžnosti ter ne občutil uboštva svojega duha in svojih zmožnosti? Ne morem naravnost reči, da sem skromen človek, ampak tudi jaz sem trepetal, ko sem se vzdignil in so se uprle name svetle, izrazovite in vprašujoče oči blagorodnega gospoda Martina Skočirja. Vsa dvorana, vse omizje, bleščeče luči, steklenice, kozarci, dostojanstveniki in imenitniki, narodne dame — vse je izginilo nenadoma, zatonilo je v meglen prepad; in pred mano, tam daleč, je sedel Martin Skočir v črni suknji in srebrnobleščeči ovratnici. Govoril sem in zdelo se mi je, da govorim v neizmerni pustinji brez odgovora in brez odmeva; kajti svojega glasu nisem čul in le časih mi je zazvenelo na uho neskončno oddaljeno šumenje, podobno pljuskanju morskih valov. Moje oči so strmele v Skočirjev obraz, kakor se ozirajo oči blodečega mornarja proti solncu.

Tako sem govoril:

Gospoda slavna!

Težko nalogo mi je bil določil slavnostni odbor, pretežko za moje skromne moči. Branil sem se, toda branil sem se zaman in zato vas prosim: ne dajte, da bi se izlila vaša jeza v polnem potoku na mojo nevrednost in nesposobnost. Tam sedi Martin Skočir: kdo je med nami, ki bi se čutil vrednega, da bi opeval njegovo slavo? Poslušal sem napitnice, ki so slavile spomin velikega Anastasiusa von Schiwitza. Po pravici so ga slavile. Toda prašam vas naravnost: čegave zasluge so večje, zasluge Anastasiusa von Schiwitza ali Martina Skočirja? Kdo je večji: stvarnik ali stvar? Veliko, tehtno vprašanje, odgovora vredno; in odgovor je lehak. Nihče mi ne bo ugovarjal in slavnost sama je dokazala, da slavljeneč današnjega dne ni toliko Anastasius von Schiwitz kakor Martin Skočir; in drugače tudi ne more biti, zakaj naš narod je pravičen, tehta in ceni zasluge svojih mož ter jih plača po vestni meri.

Najlepša pesem slavljenečeve slave je povest njegovega delovanja. Nikogar ni, ki bi mu ne bila znana ta povest od začetka do konca, toda kdo ne pogleda z veseljem lepe podobe, ki jo je videl že devetkrat, kdo ni ginjen, kadar sliši pesem, ki jo pozna že od nežne mladosti? Z vso tisto objektivnostjo, ki je morda edina moja čednost, bom razgrnil zdaj pred vami sliko moža, ki je živel za svoj narod in ki ni zahteval drugega plačila, nego tiho hvaležnost.

Kaj je bil Martin Skočir pred petimi, šestimi leti? Martin Skočir in drugega nič, človek kakor

jaz in kakor mi vsi, brez posebne časti in brez posebnih zaslug, dasi je bil, kar je treba pripoznati, tudi v tistih tihih časih iskren in odločen rodoljub. Po vestnem in hvalevrednem uradniškem delovanju je bil upokojen, še čil in krepak na duši in na telesu. Kdo drugi bi užival svojega življenja vedro jesen v krogu družine, ob gorkem domačem ognjišču, udal se sladki brezdelnosti ter presojal, v prijetni zavesti svojega pokoja, z modrim in strogim očesom nehanje nemirnega sveta. Ne tako Martin Skočir.

Ko je dovršil nalogo svojega poklica in svoje dolžnosti, je izprevidel, da ni še dovršil naloge svojega življenja. In iskal je to nalogo, dolgo in neumorno jo je iskal. Klical ga je skrivnosten glas, toda Martin Skočir ni vedel natanko, odkod in kam. Deloval je brez počitka sebi na čast in narodu v prid. Vpisal se je v vsa rodoljubna društva, zbiral je prispevke za vse rodoljubne namene, njegov blagodušni, jasni obraz se je svetil pri vsaki narodni slavnosti, nobena spominska plošča ni bila odkrita brez njega, nobena zastava blagoslovljena, celo planinske kočje je odpiral, dasi so njegove noge slabotne in je njegovo telo, kakor telo vsakega odličnega rodoljuba, krepko razvito. Toda Martin Skočir ni bil zadovoljen; ne, on ni bil zadovoljen. Koristno in hvalevredno je bilo njegovo delovanje, toda bilo je delovanje navadnih rodoljubov, ki jih domovina zelo potrebuje, ki pa jih je žalibog toliko, da se posameznik le težko vzdigne

iznad števila ter zablešči v posebni slavi. Martin Skočir ni še spoznal, kam ga je klical skrivnostni glas in morda bi ne bil spoznal nikoli (o, žalostna misel!), da mu od Boga poslano naključje ni pokazalo poti.

V temotnem arhivu, med prašnimi listinami je sedel Martin Skočir in je premišljeval o davnih, maloslavnih dobah našega naroda. Njegovo oko, leno in trudno od temè, se je ozrlo mimogrede na orumenel papir in se je hotelo že zatisniti v sladke sanje, ko se je zasvetilo nenadoma iz meglene mraka čudovito ime: Anastasius von Schiwitz. Vztrepetal je Martin Skočir, zableščale so se njegove oči; v tistem trenutku je našel svojo nalogo in svojo pot. Prebral je listino s trepetajočo vzburjenostjo, nato se je zamislil in je mislil do pozne noči.

Anastasius von Schiwitz! To je bil zdaj njegov program, je bila vsebina njegovega življenja. Kakor žarki v solnce, tako so se stekale njegove misli v ime: Anastasius von Schiwitz.

Slovenski narod ima veliko napak in grdih lastnosti, poleg teh pa tudi nekaj čednosti. In največja njegova čednost je ponižnost. Nikoli pa se ta čednost ni tako lepo in imenitno razodela, kakor v tistem trenutku, ko je Martin Skočir odkril sled in spomin Anastasiusa von Schiwitza. Kdo je bil Anastasius von Schiwitz? Kedaj je živel in kaj je delal? Kdo mu pozna rod in stan? Nihče bi ne bil vedel odgovora, da se ni ob pravem času prikazal Martin Skočir ter posvetil z žarko plamenico

v pozabljen kot naše maloslavne zgodovine. Izginili so zdavnaj vsi sledovi delovanja Schiwitzovega, celo njegovo ime je izginilo in bi bilo skoro zatonilo za vekomaj. Kmalu bi bil rekel, da je bilo to naravno in da si narod v tem slučaju ni nakopal prevelikega greha s svojo nehvaležnostjo. Toda slovenski narod se v mnogih ozirih čudovito razlikuje od vseh drugih narodov na svetu in kar bi bilo drugod naravno in razumljivo, je pri nas nenaravno in nerazumljivo. To je veselo znamenje, da smo si kljub vsem tujinskim vplivom ohranili svojo individualnost. Drugod, recimo, časti narod samo tiste može, ki so si bili pridobili večjih ali manjših zaslug samo za tisti narod in ne kje drugod in za koga drugega. Narod ljubi le tistega moža, ki je ljubil narod in je delal zanj. Za tiste ljudi, če so bili slavni ali neslavni, ki so otresli s svojih podplatov domovinski prah ter so šli iskat drugam zaslug, časti in slave, za tiste ljudi se narod ne briga in pozabljeno je njih ime. To je evropejska šega; mi pa smo Slovenci in nikjer se ni vtelesil slovenski značaj tako lepo in pristno, kakor v Martinu Skočirju, ki je našel Anastasiusa von Schiwitza. Resnica je, da imamo tudi mi imenitnih mož, in ne malo. Toda kakšni so ti možje? Ljudje kakor mi. Ljubili so svoj narod — saj ga jaz tudi ljubim in mi vsi ga ljubimo. Delali so zanj — kaj jaz ne delam zanj? Pregarjali so jih — čemu pa se niso vedli pošteno? Nihče bi jih ne bil preganjal, da so živeli, kakor mi drugi živimo in da so govorili,

kadar jih je kdo kaj prašal. Ali bodimo pravični: imenitni, zaslužni možje so bili in Bog me varuj, da bi jim kratil slavo. Baron Cojz, oče in varuh slovenske literature ob njenem nevarnem rojstvu, Linhart, Čop, Smole, Levstik, Jurčič, Trdina in makár tudi tista dva mlada študenta, ki sta umrla vsled svoje nemarnosti in ki sta bila (zdaj, ko sta v zemlji, rečemo lahko) najgenialnejša človeka, kar jih je bilo tisti čas med nami — vsi so bili imenitni možje, ostavili so večne spomenike svojega delovanja; toda čemu bi jih slavili? Storili so svojo dolžnost. In kar je najglavnejše: poznali smo jih po obrazu in obleki, po skrbeh in nadlogah, zakaj živeli so med nami in za nas. Kako bi jih mogli častiti preko mere? Odevali so se v isto sukno kakor mi, navadno celo v slabše. Ali bi ne bilo smešno, če bi postavili spomenik, na priliko, Ketteju? Kaj rabi spomenik? Vesel naj bo, da je umrl ob pravem času; Bog vedi, kaj bi bil drugače še vse doživel. In tudi prav je bilo, da ga niso pokopali med zaslužne profesorje in spretne žurnaliste, na stroške celokupnega naroda. Čemu čast? Storil je svojo dolžnost. O zaslugah bi skoro ne mogel govoriti. Kaj pa naj dela poet drugega nego pesmi, slikar drugega nego slike, kipar drugega nego kipe? Jaz sem govornik in si ne štejem v zaslugo, da govorim. Če stavimo spomenik poetu, ki je zlagal lepe pesmi — dajmo, stavimo ga tudi krojaču, ki je šil lepe suknje; obadva sta napravila svojo dolžnost in sta ustvarila, kar jima je Bog zapovedal.

Popolnoma drugačna in vse imenitnejša pa bi bila stvar, če bi bil Kette, ki je nosil itak nemško ime, zlagal nemške pesmi. Tedaj bi ne bil storil svoje dolžnosti, temveč nekaj čisto drugega, nekaj takega namreč, kar še nima svojega imena in ki je kljub temu med nami zelo češčeno in ki ima že mnogo lepih spomenikov. Kette? Nemški pesnik? Kette? Znano mi je to ime. In prišel bi bil Martin Skočir in bi razodel, da se je rodil Kette na Slovenskem, iz slovenske matere in da je nekoč celo javno in pričo mnogih dostojanstvenikov priznal: „Ich bin ein Krainer.“ Kdo pravi, da mi Slovenci nimamo talentov? Ves svet jih je poln. To izpričuje Kette, imenitni nemški pesnik; postavimo mu spomenik! No, kaj bi še o Ketteju? Bog z njim!

Ni treba, da bi se rvali s hipotezami; dejstva govore jasno dovolj. Ni treba, da bi sanjali hrepeneč o nemškem poetu Ketteju, o kritiku Leusteku, o estetiku Stritterju, o slikarjih Schuhwitzu in Gröherju — saj imamo Anastasiusa von Schiwitza!

Kakor veste, gospoda, se je rodil Anastasius von Schiwitz na Slovenskem. To je dokazal nepobitno Martin Skočir, ki je razkril pred nami vse življenje tega slavnega in imenitnega Slovenca. Da je bil ostal Anastasius von Schiwitz na Slovenskem, da se je približal svojemu narodu, spojil se z njim, živel z njim, trpel njegovo trpljenje in užival njegovo radost — kaj bi bilo z njim? Ostal bi bil čisto navaden Tone Šivec in slovenska prestolica bi imela en spomenik manj, spomenik, ki ga je

postavil narod s pomočjo rodoljubnega ženstva in ki je deset metrov visok. Toda Anastasius von Schiwitz se je vzdignil, vzpel je visoko in Tone Šivec je izginil nenadoma in tako popolnoma, kakor da ga nikoli ni bilo.

Po dolgem in trudapolnem proučevanju je dognal Martin Skočir vse pogloblitve črte življenja tega našega slavnega rojaka. Pač ni potreba, gospoda, da bi vam obširno opisoval življenje in delovanje Anastasiusa von Schiwitza, znano je danes že učencem ljudske šole, posebno zdaj, ko je slavnostni odbor z Martinom Skočirjem na čelu izdal o tem zaslužnem in zanimivem življenju poljudno knjižico ter jo ponudil šolam in občinam v tisočih izvodov. Anastasius von Schiwitz je bil Slovenec, naše gore list. Martin Skočir sicer ni mogel dognati, če se je von Schiwitz v poznejših slavnih letih še spominjal svojega rodu in pokolenja in če je še razumel svojo materno govorico, ampak to, mislim, so postranska vprašanja in le o posebni vnemi in vestnosti Martina Skočirja priča dejstvo, da se je zanimal tudi za te drugače tako malo važne reči. Vendar pa je tudi v tem oziru naš velezaslužni, v vseh stvareh natanki in vestni rodoljub Martin Skočir odkril anekdoto, ki vam je vsem znana in ki bi skoro izpričevala, da se Anastasius von Schiwitz nikoli ni sramoval svojega slovenskega rodu in pokolenja. Bil je nekoč po opravkih v ministrovski predsobi ter se je razgovarjal uljudno s služabniki, ko pride nenadoma njegova

svetlost, ministrov tajnik, ter vpraša: „Kdo pa je on, a?“ Anastasius von Schiwitz se prikloni globoko, ter pravi: „Antonius Schiwitz, perorezec njegove visokosti, pisarja von Dümmlerja.“ — Ta pogumni odgovor je svetlosti tako ugajal, da je prašala še dalje. — „Odkod pa, a?“ — In tedaj je nastopil trenotek, ki se blešči kakor severna zvezda v zgodovini Slovenije. Odgovoril je von Schiwitz: „Aus Krain!“

Ta anekdota, ki je podkrepljena z zgodovinskimi viri, bi zadostovala, da postavimo Anastasiusu von Schiwitzu spomenik v slovenski prestolici.

„Aus Krain“! To, gospoda, to je naša deviza.

„Biti slovenske krvi, bodi Slovencu ponos!“

Anastasius von Schiwitz seveda ni rekel, da je Slovenec. Ampak, gospoda, kdo izmed vas bi se izpričal za Slovenca, če je karijera v nevarnosti? Po tem previdnem odgovoru šele spoznamo, kako resen in soliden človek je bil Anastasius von Schiwitz in veseli nas, da ni žrtvoval fantomu svoje prihodnosti, temveč da se je z modro opreznostjo ohranil človeštvu in svojemu narodu.

To je bil začetek njegove slave in obenem slave Martina Skočirja. Ampak Martin Skočir ni miroval; prebrozgati je hotel življenje in delovanje Anastasiusa von Schiwitza od začetka do konca. In kako kraljevsko je bil poplačan njegov trud! Po dolgem in trudapolnem preiskovanju je dognal,

da je bil Antonius Schiwitz kmalu po tisti slavni anekdoti, v kateri je naš veliki rojak dokazal svoje neomajno rodoljubje, imenovan za perorezca njegovi visokosti grofu Dümmeimu, tajniku ekselence ministra Kaunitza. Tedaj pa se je tudi izpolnila usoda njegova. Zavedal se je velikih in preimenitnih svojih dolžnosti; vso noč, vso dolgo noč ni zatisnil očesa; njegove oči so strmele v temò, iskale so rešitve. In našle so jo. Antonius Schiwitz — štirinajst dni pozneje Anastasius von Schiwitz — je iznašel popolnoma novo, od tradicije neodvisno metodo za rezanje peres. Silno vzburjenje je zavladovalo na dunajskem dvoru. Anastasius (še tisti dan se je prekrstil; čemu se je bil prekrstil, ni mogel razodeti Martin Skočir) von Schiwitz je bil poklican na dvor pred obličje njenega veličastva slavne cesarice Marije Terezije. Pokleknil je pred njo, napol iz spoštovanja, napol tudi zategadelj, ker se mu je bilo zameglilo pred očmi. „Kako se pišete?“ je prašala cesarica človekoljubno. — „Antonius Schiwitz!“ je odgovoril Schiwitz in je klečal in trepetal. Gospoda, bil je popolen Slovenec! — „Antonius Schiwitz?“ je prašala cesarica in zlovoljen je bil njen obraz. „Odslej se pišete Antonius von Schiwitz!“ — In spet je nastopil trenotek, ko se je pojavil ves pogum gorenjskega korenjaka. „Ne, veličanstvo: pišem se Anastasius von Schiwitz!“ je odgovoril Schiwitz in bled je bil. Cesarica se je nasmehnila. O, ljudomila cesarica! — „Anastasius! Lepo ime Anastasius. Odkod ste,

korenjak?“ Ni čuda, da mu je tedaj upadel pogum: komu izmed nas bi ne bil upadel? S povešenimi očmi, s tresočim glasom je jecal Anastasius von Schiwitz: „Verzeihung! Ich, Majestät, ich kann nichts dafür!“ — „Odkod ste?“ — „Aus Krain!“ — Sklonil se je tako globoko, da se je dotaknil s čelom rdeče preproge. Ljudomila cesarica pa ga je odslovila brez srda in je izpregovorila: „Gehen Sie in Frieden!“ —

In šel je. To je bil vrhunec njegovc slave. Nič več ni bilo Toneta Šivca, živel je samo še Anastasius von Schiwitz. Živel je v časti in slavi, zakaj drugačnega življenja sploh ni mogoče pričakovati od človeka, ki je videl Marijo Terezijo, in ki je, kakor sem pač že povedal in dokazal, deloval in trpel za svoj narod. Kaj je bilo z njim po tisti veliki in imenitni avdijenci? Kaj je bilo? Nič ni bilo! Anastasius von Schiwitz je ostal, kar je bil in se ni čisto nič izpremenil. Ostal je v svoji veličini in slavi, kar je bil in njegov vzklik je bil: „Anastasius von Schiwitz immerdar!“ — Jaz ne vem in celo Martin Skočir ne ve, kaj je mislil s tem vzklikom; toda moja misel je in tudi Martin Skočir je o tem prepričan, da je mislil Anastasius von Schiwitz s svojim vzklikom:

„Vremena Kranjcem bodo se zjasnila,
jim lepše zvezde kakor prej sijale.“

Ampak čemu bi preudarjali, kaj je mislil Anastasius von Schiwitz? Najpoglavitnejše je za nas, da je bil perorezec njegove visokosti tajnika grofa

Dümmheima in da je bil v avdijenci njenega veličanstva ljudomile cesarice Marije Terezije! In to, gospoda, je bil Slovenec! Ni ga bilo sram, da je bil Slovenec, temveč s ponosom, četudi trepetajoč, je poudarjal: „Ich bin ein Krainer!“ Take može, gospoda, take može slavimo! Takim možem stavimo spomenike! Zakaj hkrati stavimo spomenike tudi svoji najlepší čednosti — ponižnosti!

In zdaj — da se povrnem na svoje polje — kdo drugi je vzbudil v nas to veliko čednost nego Martin Skočir? Kdo je pokazal z dolgim prstom na zasluge mož, ki jih ne poznamo ne po imenu, ne po glasu, in ki kljub temu nosijo slovensko ime po vsem prostranem svetu? To, gospoda moja, je bil Martin Skočir! O, Martin Skočir! Ti živi spomenik slovenskega imena! Ti nesmrtni, neumrljivi spomenik — zakaj koliko se jih je rodilo poleg tebe in koliko se jih bo še rodilo za tabo! V tebi, o Martin Skočir, in v tvojem delovanju je domovina; in če napijem Tebi, napijem domovini! Bog te živi, Martin Skočir! —

(Burno odobravanje; govorniku čestitajo; Skočirja vzdignejo na rame. Anastasiusa von Schiwitza slika, ki visi na steni, se hudobno namrgodi in Anastasius pravi: „Wie komm' denn ich in die Gesellschaft? Dies Volk kann mir gestohlen werden!“)